

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd. Aan de geabonneerden in de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen, wordt de Jaargang, uit hoofde van de 40 pCt. rabat voor transport-, assurantie- en commissie-gelden, tegen de betaling van f 8,50 afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtfrij aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Directeur, den kapitein VAN RIJNEVELD, van de rijdende artillerie, te Breda, met het opschrift: voor den Militairen Spectator.

VERHANDELING

OVER HET

KRIJGSWEZEN DER VOORNAAMSTE EUROPESCHE MOGENDHEDEN.

III.

DE AARD, ZAMENSTELLING EN BIJZONDERHEDEN VAN HET DUITSCHE STATEN-VERBOND.

VOORWOORD.

Daar wij, ingevolge het door ons aangenomen plan, den aard en de bijzonderheden der voornaamste legers, welke de of- en defensiva magt van het Duitse Staten-verbond zamenstellen, ook afzonderlijk zullen behandelen, zoo zal dit gedeelte onzer verhandeling slechts algemeene gezigtspunten opleveren. Ons doel was, om het Duitse verbond, als een geheel, als een staatkundig ligchaam van meer nabij te bezien, ten einde daaruit te kunnen opmaken, of de levensbeginselen van dat ligchaam in onderlinge harmonie staan. Het is hier dus niet te doen, om de afzonderlijke deelen te leeren kennen, daar wij deze elders zullen aantreffen, maar om de kracht der drijfvoeren op te sporen.

Het lag niet in ons plan, om reeds dadelijk, na de beschouwing der Russische krijgsmagt, dit overzicht te doen volgen; daar wij voor 't minst, de behandeling van het Oostenrijksche krijgswesen hadden willen laten voorafgaan. Middelerwijl wij echter met de voorgaande afdeeling bezig waren, werd de algemeene aandacht meer bijzonder getrokken op den eigenlijken aard van het Duitse verbond. Dat verschillende omstandigheden daartoe de aanleiding gaven, is bekend, en dat de nieuwsgierigheid deswege, door de hier en daar in tijdschriften en dagbladen opgenomene bijzonderheden van dat staatkundig ligchaam, niet geheel voldaan is geworden, gelooven wij eveneens als zeker te mogen aannemen. Voor den naar leering zoekenden krijgsmann vooral, waren die mededeelingen van luttele waarde. Wij meenden alzoo wél te doen met de volgroeks onzer beschouwingen eenigzins te wijzigen en onze lezers in staat te stellen, vooraf eenen blik te kunnen werpen

op de zamenstelling van het geheele ligchaam; te meer nog, daar wij daaromtrent reeds eenige aanvragen hadden ontvangen.

De bewerking van dit gedeelte, heeft ons weinig moeite gekost, daar wij hier slechts vrijelijk hadden te volgen, wat een zuid-duitsch officier met zorg en met benutting der beste bronnen, heeft bijeengebragt. In het bedoelde werkje (1), eerst onlangs in het licht verschenen, is dit onderwerp, in eene te stelselmatige orde gerangschikt en te duidelijk voorgedragen, dan dat wij ons zouden vermeten, hierin eenige wijzigingen aan te brengen.

J. C. VAN RIJNEVELD.

ALGEMEEN OVERZICHT.

Het Duitse staten-verbond is zamengesteld, buiten en behalve de keizerlijke Oostenrijksche en koninklijke Pruissische gewesten, welke als bestanddeelen van het voormalige Duitse rijk, daarin deelen — uit 30 uitsluitend Duitse koninklijke en vorstelijke staten en 4 vrije steden. Deze staten kunnen in de navolgende orde worden genomen:

4 Koninkrijken: Beieren, Hanover, Saksen en Württemberg.

1 Keurvorstendom: Hessen.

6 Groothertogdommen: Baden, Hessen, Meklenburg-Schwerin, Meklenburg-Strelitz, Oldenburg en Saksen-Weimar.

8 Hertogdommen: Anhalt-Bernburg, Anhalt-Cöthen, Anhalt-Dessau, Brunswijk, Nassau, Saksen-Coburg-Gotha, Saksen-Meiningen-Hildburghausen, Saksen-Altenburg.

11 Vorstendommen: Hessen, Homburg, Hohenzollern-Hechingen, Hohenzollern-Sigmaringen, Lippe-Detmold, Lichtenstein, Reuss (oudste linie), Reuss (jongste linie) Schwarzburg-Sondershausen, Schwarzburg-Rudolstadt en Schauenburg-Lippe.

4 Vrij-steden: Hamburg, Bremen, Lubeck, Frankfort.

Wijders behooren nog tot het Duitse bondgenootschap: het hertogdom Holstein met Lauenburg, en het groothertogdom Luxemburg, makende het eerstgenoemde een bestanddeel uit van den koninklijken Deenschen staat, terwijl een gedeelte van het andere tot het koninkrijk der Nederlanden behoort.

(1) *Das Heer-wesen der Staten der Deutschen Bundes.* Augsburg 1838.

Er bestaat ten opzichte van de bevolking der staten van het Deutsche Verbond, eene tweeledige begrooting, voortvloeiende uit de verschillende staatkundige betrekkingen der medeleden.

De eigenlijke uitsluitende Deutsche medeleden, tellen gezamenlijk 14,688,221 onderdanen.

Wanneer men daaronder de navolgende nog telt, als:

1 ^o . De Oostenrijksche gewesten met	12,317,052	»
2 ^o . De Pruisische	10,403,000	»
3 ^o . Holstein met Lauenburg.	430,000	»
4 ^o . Luxemburg.	298,650	»

dan heeft men de geheele bevolking = 38,136,923 onderdanen.

ALGEMEENE BEPALINGEN VAN DEN REGERINGSVORM VAN HET DUITSCH-STATEN-VERBOND.

Het bovenbedoelde verbond is eene op het volkenregt gegronde vereeniging van Deutsche souvereine vorsten en vrije steden.

Deze vereeniging in haren inwendigen toestand beschouwd, is een gemeenschappelijk ligchaam, zamengesteld uit zelfstandige, onderling onafhankelijke staten, bedeeld met gelijke verbondsregten, en gehouden om gelijke verbondsplichten te vervullen. In hare uitwendige betrekking, treedt deze vereeniging op als eene staatkundige eenheid.

Het staten-verbond heeft in de laatstbedoelde betrekking, het regt, om den oorlog te verklaren, vrede, verbindtenissen en andere traktaten te sluiten. Dit regt oefent het alleen uit in het belang van eigene verdediging, tot het in stand houden der onafhankelijkheid en uitwendige zekerheid van Duitschland, of in het belang der onafhankelijkheid en onschendbaarheid van de afzonderlijke verbondsstaten.

De schending der regten van een dezer staten, door eene vreemde magt begaan, wordt beschouwd als eene belediging het geheele verbond aangedaan.

Het bestaan en het voortdurend in gereedheid houden van een leger, dat uit de kontingenten der onderscheidene medeleden wordt zamengesteld, wordt beschouwd als het doeltreffendste middel, om zoowel het geheele ligchaam, als de afzonderlijke leden, tegen iedere aanranding te waarborgen.

Uit dien hoofde werd het daarstellen en aannemen van een doelmatig verdedigings-stelsel, eene der eerste en voornaamste aangelegenheden van het Deutsche verbond. Dit gewigtige vraagstuk werd gelukkig en voldoende beantwoord, terwijl men bij het zoeken naar eene oplossing, de grondstelling voor oogen hield, dat een strijdvaardig en krachtig leger, niet alleen sterk, maar ook goed zamengesteld en doelmatig uitgerust moest wezen. Daarenboven moest het, in den uitgestrekten zin des woords, een vaderlandsch leger zijn, altijd bereid, om, op de roepstem des ver-

bonds, in den kortst mogelijken tijd, marsch- en slagvaardig te kunnen uitrukken.

De bondvergadering beschikt over de opperste leiding der militaire aangelegenheden. Tot voorbereiding der besluiten en der te behandelen onderwerpen met de militaire kommissie, bestaat eene committé voor de militaire aangelegenheden, 't welk uit het midden der bondsverzameling gekozen is.

De militaire kommissie is de technische onderhorigheid der bondsvergadering, voor de zuivere krijgskzaken, welke medeleden echter aan hunne regeringen verantwoordelijk zijn, voor de bijzondere opdrachten welke zij van haar hebben ontvangen. Zij bestaat uit zes militaire gevolmagtigden (staf-officieren of generaals) van Oostenrijk, Pruisen en Beieren, en een van ieder der drie gemengde legerkorpsen. Van de laatstbedoelden, lossen de gevolmagtigden der divisien, welke het legerkorps zamenstellen, elkander jaarlijksch af in het regt van stemhebbende, met bepaling echter dat de gevolmagtigden der overige divisien, ofschoon zonder stemgerechtigd te zijn, de vergaderingen kunnen bijwonen.

Alle de werkzaamheden worden onder de medeleden verdeeld, terwijl de besluiten door meerderheid van stemmen genomen en bekrachtigd worden. De gevolmagtigde van Oostenrijk bekleedt het voorzitterschap.

Behalve de bijzondere werkzaamheden welke de bondsvergadering haar kan opleggen, strekt de werkring der militaire kommissie zich, algemeen genomen, uit, tot het in goeden staat en bereid houden der onderscheidene bondskontingenten, het toezigt over de bondsvestingen, en over de militaire dienst in dezelve, en wel voornamelijk der beide onmiddellijk aan het verbond onderworpen vestingen Maintz en Luxemburg; en eindelijk de leiding van den versterkings-arbeid.

I. GRONDSLAGEN.

Tot bereiking van het doel des verbonds, voor de zekerheid en het in stand houden der onschendbaarheid van alle de verbondene staten, en tot het nemen van gemeenschappelijke verdedigings-maatregelen, is ieder medelid verplicht eene proportionele bijdrage in geld, en voorschriftmatig uitgeruste troepen te leveren. Zoowel voor de geldelijke bijdrage, als voor de sterkte van het vast te stellen kontingent, wordt de volkstelling van ieder der bondsstaten als grondslag vastgesteld, en wel naar de in het 1818 opgegevene begrooting der bevolking.

II. DE KRIJSREGELING.

Deze is in het bondsbesluit van 9 April 1821 vastgesteld, en in de navolgende 24 artikelen omschreven:

1. Het bondsleger zal zamengesteld zijn uit eene vereeniging van de kontingenten der verschillende medeleden, ieder berekend naar den bekenden grondslag.

2. De verhouding der verschillende wapensoorten wordt naar de grondbeginselen der nieuwere krijgsvvoering vastgesteld.

3. Om ten alle tijde marsch- en strijdvaardig te zijn, zoo zal het bondsleger, reeds in vreedestijd gevormd zijn, terwijl zijne sterkte en nadere indeeling, door bijzondere bondsbesluiten bepaald worden.

4. Het bondsleger bestaat uit kompleet zamengestelde — gedeeltelijk ongemengde — gedeeltelijk gemengde legerkorpsen, welke in divisien, brigaden, enz., verdeeld zijn.

5. Geen der bondsstaten, wier kontingenten voor zich alleen, een of meer legerkorpsen uitmaken, zal het geoorloofd zijn, kontingenten van de andere bondsstaten, met de zijne in eene afdeeling te vereenigen.

6. De bondstaten, wier kontingenten tot divisien of legerkorpsen worden vereenigd, zullen zich onderling verstaan over hunne indeeling en organisatie. Indien zulks niet geschiedt, dan beslist de bondsvergadering.

7. Bij de organisatie der krijgsmagt van het verbond, zullen de bijzondere belangen der enkele staten, in zoo verre in overwegende aanmerking mogen genomen worden, als deze zijn overeen te brengen met het algemeene doel.

8. Aangezien er eene grondwettige gelijkheid van regten en pligten voor alle de leden bestaat, zoo zal zelfs de schijn van suprematie van den eenen bondsstaat op den anderen, zorgvuldig vermeden worden.

9. Ieder bondsstaat is verplicht, om het door hem te stellen kontingent, in eenen zoodanigen toestand te houden, dat het, in den korten tijd, na de opvordering van het verbond, marschen slagvaardig, en in allen deele kompleet uitgerust, ter beschikking staat.

10. De sterkte en het bijeentrekken van het opgeroepen leger, zullen door bijzondere bondsbesluiten worden bepaald.

11. Er moeten zoodanige maatregelen en voorzorgen getroffen wezen, dat het bondsleger voortdurend voltallig gehouden, en des noods zijnde, kan versterkt worden. Tot dat einde zal er eene bijzondere reserve bestaan.

12. Het te zamentrekkende leger van het verbond, zal een zelfstandig leger zijn en door één veldheer worden aangevoerd.

13. Zoodra er tot het bijeentrekken van het leger zal besloten zijn, zal het verbond een opperbevelhebber benoemen. Bij het uiteengaan van het leger, legt deze opperbevelhebber zijne betrekking neder.

14. De opperbevelhebber legt den eed af in handen der bondsvergadering, als de eenige en uitsluitende wettige magt, die hij gehoorzaamheid en onderwerping verschuldigd is.

15. Het ontwerpen en de uitvoering van het operatie-plan, wordt geheel aan den opperbevelhebber overgelaten. Hij is aan het Verbond persoonlijke verantwoording schuldig, en kan aan geen krijgsraad onderworpen worden.

16. De opperbevelhebber is verplicht, om alle de deelen van het bondsleger, in zoo verre dit van hem afhangt, op eenen gelijken voet te behandelen. De vastgestelde legerindeeling zal hij niet mogen veranderen of wijzigen; het zal hem echter vrijstaan om tijdelijke detacheringen te bevelen.

17. De bevelhebbers der afzonderlijke afdeelingen, worden door den staat, welker troepen zij zullen aanvoeren, benoemd. De benoeming der bevelhebbers van afdeelingen, welke uit meerdere kontingenten zamengesteld worden, wordt eveneens aan de daarbij regthebbende regeringen overgelaten.

18. De pligten en regten dezer bevelhebbers, welke uit hunne betrekkingen tot het verbond voortvloeiën, zijn met die des opperbevelhebbers in overeenstemming. Zij kunnen de onbepaaldste gehoorzaamheid van hunne onderhoorigen vergen, even als zij die voor hun persoon, aan den bovengestelden verschuldigd zijn.

19. Het regtsgebied der bevelhebbers van legerafdeelingen, wordt door de voorschriften, welke zij deswegens van de bondstaten ontvangen, begrensd.

20. De verpleging van het bondsleger zal, onder de leiding van den opperbevelhebber, door de gevolmagtigden der gezamenlijke legerkorpsen, worden geregeld, en binnen de grenzen van het bondsgebied zijnde, onder medewerking van de kommissarissen van het land, waarin het leger zich bevindt, worden verzorgd.

21. Een bijzonder bondsbesluit, zal de vorming van eene eigene krijgskas, zamen te stellen uit de bepaalde geldelijke bijdragen der bondstaten, regelen.

22. De vergoeding van doormarsch- en kantonneringskosten, even als die voor algemeene hulpbetooning in de bondsstaten, zal naar billijkheid en voor de matigste prijzen geschieden, terwijl die zoo spoedig mogelijk aan de lands-onderdanen in kontant geld zullen worden uitbetaald.

23. Behalve deze bepalingen, zal er nog een vaste grondslag bestaan voor eene gelijkmatige verdeling der lasten en voordeelen, zoowel met betrekking tot de legerafdeelingen, als tot de bondsstaten.

24. Er zal een algemeen kartel bestaan tusschen de gezamenlijke bondsstaten.

De volgende 10 afdeelingen bevatten de nadere bepalingen over den aard en de bijzonderheden der krijgsvvoering van het Duitse Verbond:

1. STERKTE VAN HET BONDSLEGER.

§ 1. De krijgsmagt van het Verbond wordt zamengesteld uit alle de kontingenten der bondsstaten. Het gewone kontingent, dat elke bondsstaat moet stellen, bedraagt het honderdste gedeelte zijner bevolking, te berekenen naar den maatstaf der door besluit van 20 Augustus 1818, voorloopig voor vijf jaren vastgestelde bondsrol.

§ 2. Onder dit getal zijn alleen begrepen de strijdbare manschappen van alle wapenen. Tot de strijdbare manschappen worden gerekend: de officieren, onder-officieren, soldaten, speel- en timmerlieden, en de soldaten van het artillerie-voerwezen, in zoo verre zij volgens § 15 kunnen gerekend worden tot de bediening van het geschut te behooren. De manschappen welke bij het overige leger-voerwezen, bij de bakkerijen en gezondheids-inrigtingen worden ingedeeld, moeten boven de aangenomene rol geleverd worden.

§ 3. Zoodra het verbond de oproeping doet, moet het bondsleger in alle deszelfs deelen ter beschikking gesteld worden.

§ 4. Tot verzekering van de voortdurende aanvulling van dit leger, zal, reeds dadelijk nadat het zal uitgerukt zijn, het $\frac{1}{5}$ gedeelte der gezamenlijke bevolking, als aanvullings-troepen beschikbaar gesteld en steeds voltallig gehouden worden.

Zes weken na het uitrukken van het bondsleger, zal de helft dezer aanvulling-troepen, dat leger worden nagezonden. Het verdere voltallig maken, zoowel in manschappen als in materieel en paarden, zal naar gelang van de behoefte, van twee tot twee maanden plaats hebben.

§ 5. Tot het vermijden van eene ongelijkmatige inspanning van krachten, bij grootere verliezen van enkele kontingenten, is vastgesteld, dat de aanvulling van het leger, in den tijd van een oorlogjaar, geenszins het tweehonderdste gedeelte der bevolking zal mogen te boven gaan.

§ 6. De verliezen van elk kontingent, zal maandelijks door voorgeschrevene gelijkvormige mutatie-staten worden bekend gemaakt.

§ 7. Onder de verliezen worden begrepen: Alle dooden, gevangenen, overloopers, dadelijk nadat deze verliezen plaats hebben; vervolgens de vermisten, na den tijd van vier weken, en eindelijk al de in de hospitalen opgenomene zieken en gewonden, welke na eene verpleging van 3 maanden, voor de velddienst ongeschikt bevonden worden. De overige gewonden en zieken, worden wel is waar, niet regtstreeks bij de verliezen berekend, doch in het geval dat deze het $\frac{1}{5}$ gedeelte van het kontingent mogten te boven gaan, zal het in § 5 aangenomen maximum beschikbaar moeten gesteld worden.

§ 8. Grootere krachtsontwikkeling, moeten door bijzondere bondsbesluiten worden bepaald.

§ 9. Dezelve kan in geen geval aan enkele bondsstaten worden opgelegd, maar zal algemeen, naar de bondsrol worden geregeld.

§ 10. Voor de reserven, welke, bij eene zoodanige buitengewone krachtsontwikkeling, tot versterking van het leger oprukken, gelden dezelfde bepalingen, als voor het geheele leger zijn aangenomen. Zij zullen bij het legerkorps waartoe zij behooren, of indien dit niet doenlijk is, in afzonderlijke korpsen worden vereenigd of ingedeeld. Ook hiervoor gelden dezelfde voorschriften voor indeeling, kommandement, enz.

2. VERHOUDING DER WAPENSOORTEN.

§ 11. De getalverhouding der kavallerie van het bondsleger, is vastgesteld op $\frac{1}{7}$ van de effectieve sterkte van elk kontingent.

§ 12. De verhouding der artillerie, is zoodanig geregeld, dat er 2 stukken geschut bij 1000 man van elk kontingent gevoegd worden. Daarenboven zal ieder bondslid, in zijne arsenalen en depôts, een stuk geschut voor iedere 1000 man van het kontingent volkomen uitgerust, in gereedheid houden, om tot aanvulling te dienen.

§ 13. De veld-artillerie van het bondsleger zal bestaan uit:

$\frac{1}{3}$ Houwitzers.

$\frac{1}{4}$ Twaalfponders.

$\frac{2}{3}$ Zesponders.

Terwijl de rijdende artillerie of het kavallerie-geschut het $\frac{1}{3}$ gedeelte der totale sterkte der artillerie zal bedragen.

Het stellen van zwaarder geschut dan twaalfponders, wordt aan het goëddunken of de inzigten van den staat, die dit betreft, overgelaten. Deze zullen in dit geval in mindering komen van de door hen te stellen twaalf- en zesponder batterijen.

§ 14. Er zal, behalve het veldgeschut voor de linie, nog voor het geheele bondsleger, een belegerings-park bestaan, zamengesteld uit:

100 Zware stukken geschut.

30 Belegerings-houwitzers, en

70 Mortieren.

Deze stukken zullen korpsgewijze geleverd worden, en in het geval van eenen uitbrekenden oorlog, naar de bepalingen van den opperbevelhebber, op een of meerdere punten vereenigd worden.

§ 15. Gemiddeld rekt men 36 man noodig te hebben voor de bediening van een stuk, waaronder ook de stukken van het artillerie-voerwezen begrepen zijn, namelijk in zoo verre deze het bepaalde getal niet te boven gaan. De artilleristen, welke tot de bediening van het belegerings-park behooren, worden door de staten welke het belegerings-geschut moeten stellen, geleverd, in mindering van de bepaalde sterkte der infanterie.

§ 16. De verhouding der pionniers en pontonniers is bepaald op $\frac{1}{100}$ gedeelte van het leger.

§ 17. Elk kontingent welks sterkte meer dan een legerkorps bedraagt, zal, naar maatstaf der behoefte, een bruggentrein voor groote stroomen beschikbaar stellen. Elk der overige legerkorpsen zal - echter zonder onderscheid, hetzij gemengd of ongemengd - een bruggentrein leveren voor eene rivierbreedte van 400 voeten (schuhen).

§ 18. De sappeurs en mineurs, zullen, als tot het belegeringspark behoorende, boven de verhouding der pionniers en pontonniers, door die staten geleverd worden, alwaar zulke korpsen ook in vredestand, georganiseerd bestaan.

§ 19. De getal-verhouding der infanterie wordt als van zelf bepaald, wanneer de kavallerie, de bediening der veldstukken en van het belegeringspark, de pionniers en pontonniers, en eindelijk de sappeurs en mineurs, van de totale sterkte van het leger worden afgetrokken.

§ 20. Ongeveer het twintigste gedeelte der infanterie, zal uit jagers en bus- of scherpschutters bestaan. In de achter gevoegde overzichts-tafel, wordt dit alles meer bepaald aangeduid.

§ 21. De bondsstaten hebben de bevoegdheid, om tot daarstelling hunner kontingenten, ook Landwehr aan te wenden, doch onder voorwaarde, dat deze, even als de linie-troepen, geoefend, uitgerust, slagvaardig en met kadets van in de linie opgekweekte officieren, zullen voorzien zijn. Hierbij is als grondslag aangenomen, dat nimmer het grootste gedeelte der kontingenten, uit Landwehr-troepen mag zamengesteld zijn.

§ 22. De landstorm behoort niet tot het geregelde stelsel des oorlogs, maar wordt bij de zoodanige maatregelen van weêrstand gerangschikt, waartoe men in oogenblik van gevaar toevlugt neemt, en die ter vrije beschikking van de afzonderlijke bondsstaten staat.

3. INDEELING VAN HET BONDSLEGER.

§ 23. Het bondsleger bestaat uit zeven ongemengde of zelfstandige en uit drie gecombineerde (uit troepen van verschillende bondsstaten bijeengebragte) legerkorpsen, welke zonder verdere benoeming, naar het nommer aangeduid worden. Elk dezer korpsen, wordt weder gesplitst in divisiën, brigaden, regimenten, bataillons, kompagnien, eskadrons en batterijen.

§ 24. Een legerkorps bevat op zijn minst, twee divisiën.

Eene divisie twee brigaden.

Eene brigade twee regimenten.

Een kavallerie-regiment op zijn minst vier eskadrons.

Een infanterie-regiment op zijn minst twee bataillons.

Een bataillon moet volgens den regel, niet minder dan 800, en een eskadron of kompagnie, gemiddeld 150 man tellen.

Eene batterij moet bestaan uit zes of acht stukken.

§ 25. Het minimum van een te stellen kavallerie-korps, is 300 paarden of eene divisie; dat van een te stellen zelfstandig infanterie-ligchaam, 400 man, en van het geschut, eene batterij van 6 of 8 stukken.

Het beschikbaar stellen dezer eenheden, wordt aan het onderling overeenkomen der afzonderlijke bondsstaten overgelaten, doch onder de onveranderlijke voorwaarde, dat alles op een gelijkvormigen voet georganiseerd, gewapend en geoefend moet zijn. Als grondslag is aangenomen, dat, bij afwijking daarvan, dit dan nog maar alleen kan plaats hebben in het legerkorps. Ten opzichte van het beschikbaar stellen van het geschut, is vastgesteld, dat die staten, welke minder dan de aangenomen eenheid van 6 of 8 stukken moeten leveren, met andere staten, zullen kunnen overeenkomen, omtrent het leveren van een of meerder stukken, tegen over andere troepen-verhouding.

§ 26. De deelhebbers aan gecombineerde korpsen en divisiën, zullen onderling overeenkomen, op welke wijze zij de vastgestelde afdeelingen zullen zamenstellen, en hoedanig zij de wapensoorten, naar de aangenomene verhouding, zullen verdeelen. In het geval zij zich onderling niet zouden kunnen verstaan, zal de bondvergadering de bemiddeling op zich nemen en des noods beslissen.

§ 27. Bij elk legerkorps zal men bedacht zijn op de vorming van eene sterkere reserve kavallerie en artillerie. De verdere indeeling is te zien uit de hier achtervolgende tafel.

4. HET IN GEREEDHEID HOUDEN GEDURENDE DEN VREDE.

§ 28. In elken bondsstaat moet het kontingent van een procent der bevolking, op eenen zoodanigen marsch- en slagvaardigen voet gehouden worden, dat het zich, vier weken na de bondsoproeping, in alle zijne deelen, ter beschikking van den opperbevelhebber, op de voor ieder legerkorps aangewezen verzamelpaats bevindt.

§ 29. Om dit doel te kunnen bereiken, zijn als vaste regelen aangenomen:

a. Het materieel voor de uitrusting van alle wapensoorten, moet voortdurend, ten behoorlijke getale en in de vereischte hoedanigheid, voorhanden wezen. Ook zal er in de tuighuizen, de noodige reserve-voorraad aanwezig moeten zijn, om de verliezen te kunnen aanvullen.

§ 30. b. De kontingenten van het bondsleger moeten ook in vredestand op de voltallige sterkte gehouden worden. Tot besparing van soldij en verpleging, zal men in tijd van vrede, en voor bepaalde tijden, een gedeelte der manschappen met verlof mogen zenden; doch een deel van elk kontingent, even als de dienstvaarden, zal steeds bij de vaandels en in dienst moeten verblijven.

§ 31. c. Hiertoe zal de volgende maatstaf dienen :

- 1) Bij de infanterie zal het $\frac{1}{3}$ gedeelte der geoefende manschappen, en minstens het $\frac{2}{3}$ gedeelte der onder-officieren, onder de wapenen en in dienst gehouden worden.
- 2) Bij de kavallerie wordt het onder de wapenen te houdene gedeelte, volgens den regel op $\frac{2}{3}$ manschappen en paarden vastgesteld; tenzij dat bijzondere landsinrigtingen van enkele staten, eene beperking tot $\frac{1}{3}$, zonder het doel schadelijk te zijn, toelaten. Aan de bondstaten, waarin geen verlofgeving van dienstpaarden, plaats heeft, en welke geene landwehr-kavallerie leveren, wordt in vreedstijd eene vacanthouding van dienstpaarden toegestaan, met bepaling dat het aantal daarvan geenszins het $\frac{1}{3}$ gedeelte van de sterkte mag te boven gaan. Daarenboven moeten er in dat geval maatregelen getroffen zijn, dat de mobielmaking der kavallerie, in den bepaalden tijd kan geschieden.
- 3) Bij de rijdende artillerie wordt het minimum van het dienstdoende getal eveneens op $\frac{2}{3}$ bepaald; doch met dezelfde wijzigingen als hierboven voor de kavallerie is vermeld. — Bij de artillerie te voet, de bespanning van het geschut en de eerste munitie-wagens, is het op $\frac{1}{3}$ van de effectieve sterkte vastgesteld.

§ 32. De gezamenlijke manschappen der gewone kontingenten, namelijk het honderdste gedeelte der bevolking, moet alle jaren van verlof opgeroepen, om voor 't minst gedurende vier weken in de dienst en in het gebruik der wapenen geoefend te worden.

De kleinere kontingenten zullen zich onderling vereenigen, om bij de jaarlijksche oefeningen, zoo mogelijk in verbinding van alle wapensoorten, zich eveneens in brigaden te vereenigen.

§ 33. Ieder bondslid, die behalve het gevorderde contingent, geen genoegzaam getal voor de velddienst bruikbare troepen in dienst houdt, zal evenwel de noodige kaders van officieren, onder-officieren en speellieden onder de wapenen houden. Deze zullen dienen, om de reserve te vormen, bedoeld in § 8, als die door een bijzonder bondsbesluit wordt opgeroepen. Daarenboven zullen er voor het stellen der reserve-troepen zoodanige maatregelen gedurende den vrede moeten getroffen zijn, zoowel wat de voorraad van materieel, als de manschappen betreft, dat er tien weken na de oproeping van de buitengewone reserve (voor het driehonderdste gedeelte der bevolking), volkomen geoefende en compleet uitgeruste regimenten, bataillons en eskadrons, slagvaardig kunnen uitrukken.

§ 34. On den 1sten januarij van ieder jaar, zal aan de bondsvergadering een overzicht van den staat des bondlegers worden voorgelegd.

§ 35. Het verbond zal beslissen, of een gedeelte, of wel het geheele contingent door elken bondstaat zal geleverd worden.

§ 36. Als het bondsleger uitrukt, zal door den opperbevelhebber een gemeenschappelijk kenteeken aan alle de kontingenten worden voorgeschreven.

§ 37. Met betrekking tot de bewapening en de kalibers der geweren en het geschut, zal bij ieder legerkorps eene zoodanige overeenstemming moeten plaats hebben, dat de artillerie-munitie, maar vooral de geweer-munitie, wederkeerig kan gebruikt worden.

§ 38. De voor de eerste uitrusting benodigde munitie voor het veldgeschut, is op eenen bijzonderen staat voorgeschreven. Het twee derde van dezen munitie-voorraad, zal met eigene bespanning het leger worden nagevoerd. Het laatste gedeelte zal in de depôts in gereedheid gehouden worden, doch onder verband, om dit door eigene middelen te vervoeren. Deze depôts mogen niet over de 24 mijlen van de eerste stelling van het leger verwijderd zijn.

§ 39. Het geneeskundige personeel voor de linie, moet bij alle kontingenten, geene uitgezonderd, compleet gehouden worden, doch in tijd van oorlog zal daarbij gevoegd worden een geneeskundig personeel, toereikende voor het $\frac{1}{10}$ tot het $\frac{1}{12}$ gedeelte van de complete sterkte van het bondsleger.

§ 40. De voorraad van geneesmiddelen, verbanden en andere geneeskundige behoeften, zullen berekend worden op het $\frac{1}{10}$ tot het $\frac{1}{12}$ der sterkte van ieder legerkorps; de helft van dezen voorraad zal bestemd worden voor beweeglijke veld-hospitalen en ambulancen. Een bijzonder voorschrift, bevat over dit hoogstgewigtige onderwerp, de verdere aanwijzigingen en juiste bepalingen.

§ 41. Er zullen bij elk legerkorps zoovele bakovens worden medegevoerd, dat er in 24 uren tijds, voor het $\frac{1}{4}$ gedeelte der manschappen, brood kan gebakken worden. Het personeel der veldbakkerijen, — 't welk op eenen militairen voet zal georganiseerd wezen, om in geval van nood, ook tot de verdediging der magazijnen gebruikt te worden — zal zoodanig berekend worden, dat er op iedere 100 man 4 bakkers, daaronder den opperbakker begrepen, komen.

§ 42. De transportmiddelen, zullen bij elk legerkorps van dien aard zijn, dat daarmede de verplegingsmiddelen in natura, voor de manschappen, voor 4 dagen minstens, kunnen medegevoerd worden.

§ 43. Ten opzichte der wapenoefeningen en der dienstreglementen, zullen er, voor 't minst wat de hoofdzaken betreft, bij ieder legerkorps gelijke grondstellingen worden in acht genomen.

§ 44. Bij het te zamentrekken der kontingenten en in gemeenschappelijke dienst, zal de rang en dienst-ouderdom onder de officieren der verschillende bondsstaten, in acht genomen worden.

Om echter alle verschillen, die er in dit opzigt, bij de vereeniging van afdeelingen zouden kunnen plaats hebben, voor te komen, zoo is als regel vastgesteld, dat de navolgende graden, voor de eveneens volgende kommandementen kunnen benoemd worden; te weten: voor eene divisie, een luitenant-generaal of veldmaarschalk; voor eene brigade, een generaal-majoor of generaal-veldwachtmeester; voor een infanterie-regiment van 2 tot 3 bataillons, of kavallerie-regiment van 4 tot 8 eskadrons, of voor 6 batterijen, een kolonel; voor een bataillon infanterie van 4 tot 6 kompagnien, of eene kavallerie-divisie van 2 eskadrons, of voor 2 batterijen, een luitenant-kolonel of majoor; voor eene kompagnie of eskadron, of eene batterij van 6 tot 8 stukken, een kapitein of eerste luitenant.

De landstaten behouden echter de bevoegdheid, om aan de officieren hunner kontingenten, zoodanige graden toe te deelen, als zij zullen goedvinden; doch bij het te zamentrekken der kontingenten, zal er alleen acht gegeven worden op die graden, waarop zij, in hun kommandement, naar de hierboven opgegevene maatstaf, regt hebben.

6. DE OPPERBEVELHEBBER.

§ 45. Wanneer er tot het te zamentrekken van het bondsleger besloten wordt, dan zal de kleine bondsvergadering een opperbevelhebber benoemen, welke zijne betrekking nederlegt bij het uitgaan van het bondsleger.

§ 46. In het geval dat er tot het bijeenrekken van slechts een gedeelte van het leger besloten wordt, dan heeft de bondsvergadering de bevoegdheid, om ten opzichte van het opperbevelhebberschap, bijzondere beschikkingen te treffen.

§ 47. De verhouding van den opperbevelhebber tot het verbond, is gelijk aan die van eenen bevelvoerende generaal tot zijnen soeverein. De bondsvergadering is dus het eenige wettige gezag waaraan hij onderworpen is, en dit staat met hem in verbinding door middel van een committé dat zij uit haar midden gekozen heeft.

§ 48. De opperbevelhebber verbindt zich door eenen eed aan het verbond; hij ontvangt uitsluitend van de bondsvergadering volmagten en bevelen, en in bijzondere gevallen speciale voorschriften. Zijne berigten en rapporten worden onmiddellijk aan de bondsvergadering gerigt.

§ 49. Als de opperbevelhebber den eed heeft afgelegd, en hij zijne algemeene voorschriften van de bondsvergadering ontvangen heeft, dan wordt het hem geheel overgelaten, om het operatieplan naar zijne eigene inzigten te ontwerpen, uit te voeren, te veranderen of te wijzigen, naar gelang der omstandigheden. Hij is ook niet verplicht om, vóór de uitvoering, dit plan aan iemand

mede te deelen, en het zal alleen van zijn bijzonder vertrouwen afhangen, of hij over de hoofdtrekken daarvan, met een of meerdere generaals wil beraadslagen.

§ 50. Eerst dan, wanneer er, na de getroffene inleiding, tot de uitvoering overgegaan wordt, zal hij verplicht zijn, de hoofdtrekken van zijn plan aan de bondsvergadering voor te leggen. Ook rust op hem de verplichting, om het beraamde plan uitvoerig te beschrijven, opdat, indien hem persoonlijke ongevallen treffen, zijn opvolger met kennis van zaken zoude kunnen handelen.

§ 51. De bondsvergadering zal, behalve den opperbevelhebber, ook nog een luitenant-generaal van het verbond kiezen. Aan dezen behoort, in al de gevallen welke eene plaatsvervulling in het opperkommando van het leger vorderen, de tijdelijke waarneming der betrekking van opperbevelhebber, met dezelfde regten als aan den laatsten zijn toegedeeld. Zoodra deze echter het opperkommandement weder aanvaart, of een nieuwe veldheer in deszelfs plaats optrad, dan keert de luitenant-generaal van het verbond in zijne vroegere betrekking terug.

§ 52. Een der legerkorps-kommandanten, zal tot de betrekking van luitenant-generaal des verbonds geroepen worden, die echter, zoolang het geval van plaatsvervulling, of opgeroepene van de zijde des opperbevelhebbers, niet geschied is, zonder voorregten hoven de overige legerkorps-kommandanten te genieten, bij zijn korps zal verblijven.

§ 53. De opperbevelhebber heeft de bevoegdheid, om tot het doen schorsen der vijandelijkheden, overeenkomsten te treffen, wanneer daarmede groote voordeelen te behalen, of het afwijzen of uitstellen met gevaren gepaard waren. Hij zal echter geene volledige wapenstilstands-verdragen mogen aangaan of teekenen, zonder de goedkeuring of bewilliging der bondsvergadering.

§ 54. De opperbevelhebber kan over de stelling, beweging en aanwending der aan hem toebetrouwde strijdkrachten, even als over de tijdelijk noodig geoordeelde detacheringen, naar zijn goedgevoelen beschikken. Hij zal hierbij zoo veel mogelijk in het oog houden, de vastgestelde leger-indeeling, die hij niet mag wijzigen, en het bijeenhouden van het, door één staat gestelde, legerkorps, indien dit namelijk zonder nadeel voor de gevolgen kan geschieden. Alle detacheringen, en verder alle zoodanige maatregelen, welke de organieke korpsverhoudingen betreffen, zullen slechts zoolang mogen gerekte worden, als zulks door het krijgsdoel volstrekt gevorderd wordt. Geen legerkorps zal voortdurend door detacheringen, zoodanig mogen verzwakt worden, dat het niet meer als een zelfstandig ligchaam zoude kunnen bestaan.

§ 55. Er zal natuurlijkerwijze een legerkorps gevormd worden, voornamelijk uit kavallerie en artillerie-massa's zamengesteld, dat tot de onmiddellijke slag- of gevechts-reserve zal die-

nen. Alle de legerkorpsen, zullen, naar verhouding hunner kavallerie en artillerie, tot de zamenstelling dezer gevechts-reserve bijdragen.

De opperbevelhebber heeft de bevoegdheid, om tot dat einde van elk ongemengd legerkorps, tot het $\frac{1}{2}$, en van elk gecombineerd legerkorps tot het $\frac{1}{3}$ zijner kavallerie, en eindelijk van elk legerkorps, eene batterij van 8 stukken te detacheren en tot een geheel te vereenigen.

Wanneer de sterkte der kavallerie van een legerkorps, tot onder het vastgestelde getal, verminderd wordt, door maatregelen welke het verbond goed gevonden heeft te nemen, dan zal het cijfer waarmede het vermindert, worden afgetrokken van het quantum, dat er van gedetacheerd kan worden.

§ 56. Deze vaststelling der maximums, zal den opperbevelhebber echter niet verhinderen, om de reserve voor den dag van een slag of groot gevecht, door infanterie, kavallerie en artillerie, van de afzonderlijke korpsen, geheel naar zijne inzichten en in zooverre te versterken, als dit de slagvaardigheid der enkele korpsen niet kan hinderen.

§ 57. De opperbevelhebber heeft de bevoegdheid, om naar zijn goeddunken eene keuze te doen onder de generaals van het bondsleger, aan wien hij de leiding dezer te vormen reserve-artillerie en kavallerie-massa's zal toevertrouwen.

§ 58. Wanneer nu ook al de beschikking over de innerlijke inrigtingen der kontingenten, nadat zij uitgemarcheerd zijn, en zelfs in den oorlog, aan de respectieve bondsstaten wordt overgelaten, dan heeft de opperbevelhebber desniettemin het regt, om zoowel de manschappen als het materieel dier kontingenten te monstereen. Daarbij wordt aan hem tevens de bevoegdheid toegekend, om zich aan de respectieve regeringen te wenden, tot voorziening in alle de leemten en gebreken, die eenen nadeeligen invloed zouden kunnen uitoefenen op de strijdvaardigheid der troepen. Hij zal zich deswegens ook tot de bondsvergadering kunnen wenden, welke dadelijk, naar den grondslag der aangenomene beginselen, daarover beslissen en voor de uitvoering zorgen zal.

§ 59. Aan den opperbevelhebber wordt overgelaten: de aanwijzing der militaire wegen, de oprigting en daarstelling van hospitalen en magazijnen, even als de aanwijzing der verplegings-districten voor de korpsen, en bovendien, alle de maatregelen, tot het verzekeren der legerbehoefden en voor het welzijn van het leger. Hierbij zal hij de eigendomsregten in acht nemen, en zich zoeken te verstaan met de kommissarissen des lands.

§ 60. De opperbevelhebber heeft het regt, om de personen die zich onderscheiden, aan hunne respectieve regeringen, tot ontvangen van militaire belooningen aan te bevelen.

§ 61. Ten einde in de velddienst van het bondsleger eene doelmatige overeenstemming te brengen, wordt aan den opperbe-

velhebber de bevoegdheid toegekend, daaromtrent voorschriftmatige bepalingen, door middel van legerbevelen, vast te stellen, in zoo verre die voor het algemeen noodzakelijk zijn, en de bijzondere inrigtingen der korpsen daardoor niet lijden.

§ 62. Ten einde aan de verbondstaten de overtuiging te geven, dat alle de deelen van het bondsleger op eenen gelijkmatigen voet behandeld worden, zoo zal er één hoofd-officier van den generalen staf, voor ieder legerkorps, bij het groot hoofdkwartier gezonden en toegelaten worden. Deze zullen, zoowel bij den opperbevelhebber, als bij alle de andere chefs, den vrijen toegang hebben, om zich met hen over de aangelegenheden der korpsen te onderhouden en derzelve belangen voor te staan.

§ 63. Aan de gecommiteerde hoofd-officieren der gecombineerde legerkorpsen, kan nog een officier van minderen rang, van iedere divisie worden toegevoegd, om voor de afzonderlijke divisien der korpsen op te treden.

§ 64. De gecommiteerde hoofd-officieren, zijn de tolken tusschen den opperbevelhebber, de afzonderlijke regeringen en de korpsen waaruit de gecommiteerden zijn. Desniettemin is het den opperbevelhebber overgelaten, om, indien hij dit in bijzondere gevallen raadzaam mogt oordeelen, zich regtstreeks aan die regeringen te wenden. Verder spreekt het van zelf, dat alle de bevelen, welke op de operatiën betrekking hebben, regtstreeks door zijnen staf aan de korpsen gezonden worden.

§ 65. De veldheer van het bondsleger, kan niet gelijktijdig opperbevelhebber van eene andere leger-afdeeling zijn. Evenmin mag een generaal gelijktijdig het onmiddellbare kommando over eene hoogere en over eene mindere leger-afdeeling voeren. Met het aanvaarden van eenen hoogereren werkkring, neemt de in rang volgende, in dezelfde leger-afdeeling, het kommando van den lageren werkkring over; het zij voortdurend of tijdelijk.

§ 66. Even als de opperbevelhebber, met uitgestrekte volmagt voorzien, door niets beperkt is, en met kracht en nadruk zijne inzichten volgen kan, zoo is hij echter voor gebrekkige ontwerpen of misslagen in de groote combinatiën, persoonlijk aan het verbond verantwoordelijk. Het verbond kan hem voor eenen krijgsgaad stellen, zamen te stellen uit eenen veldmaarschalk, generaal der infanterie of kavallerie, als voorzitter, door de bondsvergadering te kiezen, — uit twee veldtuigmeesters of generaals der infanterie of kavallerie, twee luitenant-generaals en twee generaal-majours, alle zes, daartoe uit het bondsleger te beroepen; verder uit een' auditeur-generaal, uit den staat waartoe den opperbevelhebber behoort en eindelijk uit eenen verdediger, welke door den beklagden zelf gekozen wordt. De beklagde zal, nadat zijne zaak onderzocht zal zijn, volgens de wetgeving van het rijk waartoe hij behoort, beoordeeld worden. Van de zes als leden opgeroepene generaals, zal er een van Oostenrijk, een

van Pruisen, een van Beijeren, en een van elk der drie gecombineerde legerkorpsen, zitting nemen. De benoeming geschiedt op uitnoodiging der bondsvergadering, aan ieder dezer staten gerigt.

7. DE LEGERKORPS-KOMMANDANTEN.

§ 67. De bevelhebbers der ongemengde legerkorpsen, behouden de regten, welke hunne souvereinen, wier korpsen zij aanvoeren, aan hen, in overeenstemming met de aangenomene grondbeginselen der kriegsregeling van het verbond, hebben toegekend. Ten opzichte van de bevelhebbers der gecombineerde legerkorpsen, komen de volgende beginselen in aanmerking:

§ 68. Elk der gecombineerde legerkorpsen zal door eenen generaal gekommandeerd worden, te nemen van die staten of hunne troepen, wier kontingenten het legerkorps vormen.

§ 69. Deze kommandanten mogen, wel is waar, de indeeling van hun korps, niet veranderen, doch zij zijn desniettemin bevoegd, om ten behoeve der aan hen opgedragene operatiën, al de tijdelijke detacheringen te gelasten, welke voor de dienst gevorderd worden. De aanwijzing der troepen tot deze detacheringen, even als voor degene, welke de opperbevelhebber zelf gelast, blijft aan den korps-kommandant overgelaten. Alleen bij wijze van uitzondering en in bijzonder dringende gevallen, heeft de opperbevelhebber het regt, om zelf regtstreeks die aanwijzing te doen. In dat geval echter, moet hij dadelijk kennis geven aan den korps-kommandant over wiens troepen hij beschikt heeft. De detacheringen kunnen niet kontingents-gewijze, maar naar de bestaande onderafdeelingen der korpsen, met divisien, brigaden, regimenten, enz., plaats hebben.

§ 70. De korps-kommandanten zullen, in alles wat de dienst der afzonderlijke kontingenten betreft, eene proportionele gelijkmatigheid in acht nemen.

§ 71. Deze kommandanten, hebben, even als de opperbevelhebber, het regt, om de onder hunne bevelen gestelde troepen en het materieel, te inspecteren.

§ 72. Tot instandhouding der inwendige orde, kunnen zij de hun ten dienste staande politie-middelen aanwenden. Hunne ondergeschikten kunnen zij wegens militaire misgrijpen in arrest doen nemen en voorloopig hunne functiën schorsen. Alle onderzoekingen en oordeelvellingen, moeten echter aan de militaire regthbanken worden overgelaten. De korps-kommandant ontvangt mededeeling van den uitslag der onderzoekingen, welke op zijne uitnoodiging hebben plaats gehad.

§ 73. De korps-kommandant heeft het regt, om de personen welke zich bijzonder onderscheiden, den opperbevelhebber of hunne respectieve regeringen aan te bevelen.

§ 74. Zij hebben de bevoegdheid eenen chef voor hunnen staf,

hunne adjudanten-generaal en een genoegzaam aantal staf-officieren onder de officieren der verschillende kontingenten welke hun korps zamenstellen, te kiezen. Na de gedane keuze, zullen zij dezelve aan de respectieve regeringen, ter beschikbaarstelling aanvragen.

De beambten der verschillende takken van administratie en verpleging, worden door de staten, wier kontingenten het legerkorps vormen, gekozen.

§ 75. De aan de gecombineerde korpsen of divisien deelhebbende staten, zullen onderling overeenkomen, zoowel over den aard en de wijze waarop de keuze van de korps- en divisie-kommandanten zullen plaats hebben, als over de inrigting van den generalen staf en de overige takken van beheer. Het overeengekomene zal aan de bondsvergadering worden voorgelegd.

Over de punten waaromtrent men het onderling niet heeft kunnen eens worden, zal de bondsvergadering bemiddelend tusschen beide treden en des noods beslissen.

§ 76. Als de bevelhebber van een gecombineerd of ongemengd legerkorps, vermeent dat de regten van zijn korps, of die van de kontingenten welke het zamenstellen, door den opperbevelhebber zijn gekrenkt geworden, dan zal hij zich deswege wenden tot de respectieve regeringen, die dit beklag aan de bondsvergadering zullen voorleggen.

§ 77. Indien echter de bedoelde kommandant vermeent, dat men zijne persoonlijke regten heeft aangerand, dan kan hij eene onpartijdige onderzoeking vorderen. Zijn de bezwaren die zij tegen den opperbevelhebber vermeenen te moeten inbrengen, van dien aard, dat daarmede misbruik van magt of willekeur verbonden is, dan kunnen zij langs den dienstweg, door tusschenkomst van den beschuldigten opperbevelhebber, aan de bondsvergadering kriegsregt aanvragen. Deze zal alsdan drie bondstaten kiezen, welke de officieren en den auditeur zullen benoemen, die als kriegsraad moeten zitting nemen.

Al de andere onderzoekingen, welke de korps-kommandanten, hetzij over bezwaren tegen elkander, hetzij tegen ondergeschikten, mogten inroepen, zullen langs den gewonen dienstweg bij den opperbevelhebber worden aangevraagd, die daaromtrent een krijgsgeregteijk onderzoek zal bevelen.

§ 78. De betrekkingen en verhoudingen der bevelhebbers van de tezamen gestelde divisien en brigaden, zijn in hunnen bijzonderen werkkring, overeenkomstig met die der legerkorpsen.

8. ZAMENSTELLING VAN HET HOOFDKWARTIER.

§ 79. De werkzaamheden van het hoofdkwartier worden in twee hoofd-afdeelingen gesplitst: in de leiding van het leger in het algemeen, en in de leiding der bijzondere diensttakken.

De eerste omvat:

8. D. N°. 1.

2.

1. De leiding der operatiën en bewegingen.
2. Het strijdvaardig houden en de aanvulling van het leger; de inwendige dienst.
3. De administratie, de verpleging en verzorging.

De tweede omvat:

1. De artillerie-directie.
2. — fortificatie-directie.
3. — policy.

§ 80. De werkzaamheden der eerste afdeling worden verrigt door den kwartiermeester-generaal, een' dirigerenden adjudant-generaal en den intendant-generaal; die der tweede afdeling door den generaal der genie, den generaal-directeur der artillerie, en den chef der leger-policy. Allen hebben gelijke dienstbetrekkingen, en voeren die uit, krachtens de bevelen die zij deswege van den opperbevelhebber ontvangen.

§ 81. De opperbevelhebber heeft het regt, om den kwartiermeester-generaal, den dirigerenden adjudant-generaal, den auditour-generaal en den chef der geneeskundige dienst te kiezen, en verder zijnen staf naar goeddunken zamen te stellen en te benoemen.

De luitenant-generaal van het verbond, de directeuren der artillerie en genie, de chef der leger-policy en de intendant-generaal, met de hem nabij staande beambten der algemeene administratie, worden door de bondsvergadering benoemd. De laatste zal echter de voorstellen van den opperbevelhebber in overweging nemen.

§ 82. Zoodra de opperbevelhebber zijne betrekking aanvaard heeft, zal hij al de officieren en beambten van het hoofdkwartier, die den eed van trouw aan het verbond niet hebben afgelegd, in naam en krachtens de volmagt der bondsvergadering, beëedigen.

§ 83. Al de bevelen welke aan de verschillende diensttakken en afdelingen gezonden worden, zullen door den opperbevelhebber ondertekend zijn. In dringende omstandigheden, en bij wijze van uitzondering, zullen de hoofden der departementen, elk voor hunnen diensttak, namens den opperbevelhebber, bevelen kunnen onderteekenen. Deze zullen echter telkens aan de chefs der legerkorpsen en geenszins aan de hen ondergeschikte hoofden van diensttakken gezonden worden.

§ 84. De opperbevelhebber, welke voor den duur van het aan hem opgedragene bevel, alleen en uitsluitend in de dienst van het verbond staat, ontvangt ook alleen van het verbond zijn traktement, en andere aan zijne betrekking verbondene emolumenten. De overige bij het hoofdkwartier en het intendantenwezen aangestelde personen, ontvangen hun traktement en hunne verpleging van de bondsstaten waartoe zij behooren, en wel volgens den rang welken zij daár bekleeden. Daarentegen worden alle de overige onkosten, welke het zamenstellen van het hoofdkwartier en de intendance veroorzaken, door de algemeene krijgskas bestreden; namelijk:

1°. De tafelgelden en buitengewone toelagen aan geld en in natura-voorwerpen, voor het gezamenlijk personeel des hoofdkwartiers en der intendance.

2°. De uitgaven voor de kanselarijen dier verschillende diensttakken en voor hun transport.

3°. De geheime uitgaven voor het kondschap inwinnen, enz.

4°. De bezoldiging en verpleging van al de bij het hoofdkwartier aangestelde personen, die niet tot het een of ander kontingent behooren.

§ 85. De enkele, door de bondsvergaderingen te benoemen chefs, even als de overige posten bij het hoofdkwartier, kunnen uit de verschillende bondsstaten, in den zin van § 81 gekozen worden.

9. VERPLEGING.

§ 86. Zoodra de kontingenten van het bondsleger onder de bevelen van den opperbevelhebber zijn overgegaan, zal hunne verpleging geregeld worden naar het verplegings-reglement, dat voor het bondsleger ontworpen is, en dat tevens den werkkring der beambten aanwijst.

10. HET REGTSGEBIED.

§ 87. Het regtsgebied wordt volgens den regel, aan de bevelhebbers van korpsen, divisien, brigaden en regimenten toegekend.

§ 88. De bondsstaten zullen de grenzen van het regtsgebied, waarmede zij de kommandanten hunner korpsen, divisien en kontingenten willen bekleeden, opgeven en deze duidelijk omschrijven.

§ 89. De officieren en burgerlijke beambten der bondsstaten, even als al de uit de kontingenten, bij het hoofdkwartier aangestelde personen, staan onder het regtsgebied van het korps of de divisie van hunnen staat. De opperbevelhebber kan in de gevallen, dat er een geregteijk onderzoek over een dezer individuen noodig geoordeeld werd, de zaak summarisch door een auditour des hoofdkwartiers laten instruieren, waarna de beklagden met de acten van het onderzoek, aan hunnen bevoegden regter wordt overgegeven.

Dezelfde bepalingen gelden ook voor de individuen welke bij de hoofdkwartieren der legerkorpsen zijn aangesteld.

§ 90. De militaire en burgerlijke personen, welke zich als gevolmagtigden bij het hoofdkwartier bevinden, en die niet onder het regtsgebied der korpsen staan, kunnen, bij misdrijven, wier beoordeeling geen uitstel lijdt, aan een summarisch verhoor onderworpen worden, en moeten daarna aan hunnen bevoegden regter worden overgegeven.

Wanneer het in hechtenis nemen van eenen zoodanigen gevolmagtigden noodzakelijk wordt, dan zal de opperbevelhebber, den

kommandant van het korps, waartoe de beschuldigde behoort, uitnoodigen, om voorloopig eenen anderen gevolmagtigden bij het hoofdkwartier te zenden, tot tijd en wijle de respectieve staat eene nieuwe benoeming gedaan heeft.

§ 91. Al de personen welke uit vrije keuze het hoofdkwartier volgen, even als alle vreemden, krijgsgevangenen, enz., zijn aan het regtsgebied van het hoofdkwartier onderworpen, en worden behandeld volgens de wetten van den staat, waartoe de veldheer behoort.

§ 92. De opperbevelhebber heeft het regt, al de bevelhebbers van het leger te suspenderen, en daarmede te handelen ingevolge het reeds medegedeelde.

§ 93. Bijzondere kriegsartikelen, welke als eene eenyormige krijgswet voor het geheele bondsleger gelden, bepalen de straffen op meened, verraad, insubordinatie, enz.

§ 94. De misdrijven, die in de bovenbedoelde kriegsartikelen niet voorzien of genoemd zijn, zullen beoordeeld worden naar de, bij de kontingenten der afzonderlijke staten, in gebruik zijnde wetten.

§ 95. De opperbevelhebber heeft de magt, om in buitengewone summarische processen tegen militairen, een standregt te bevelen; vooral wanneer het noodzakelijk is, om door eene snelle bestraffing, een indrukwekkend voorbeeld te stellen.

§ 96. Dezelfde magt zal door den opperbevelhebber kunnen uitgeoefend worden tegen bewoners van het vijandelijk land. In de bondstaten zelve, zal hij daartoe vooraf de toestemming der regering, welke zulks mogt aangaan, moeten erlangen.

§ 97. Er zal eene afzonderlijke gensdarmerie worden opgericht, om de policy bij het bondsleger te handhaven. Haar minimum is bepaald op 2 man van de 100 kavalleristen, welk getal in de kavallerie-kontingenten begrepen is.

Het reglement bevat de algemeene bepalingen over de zamenstelling en den werkkring van dit wapen.

III. DE BONDSVESTINGEN.

Mainz, Luxemburg en Landau, zijn bondsvestingen. Ten opzichte der betrekkingen van het verbond en der staatsoverigheid der bondsleden tot de bondsvestingen, verdienen de volgende aangenomene beginselen in aanmerking te komen:

1°. De bondsvestingen en andere ten algemeenen nutte bestemde versterkingswerken, behooren tot de algemeene verdedigingsinrigtingen van het Duitsche verbond.

2°. De kosten hunner daarstelling, herstelling, van hun onderhoud, hunne bewapening en voorziening, worden door de gezamenlijke bondsstaten, naar den aangenomen maatstaf der gelijke bijdrage bestreden.

3°. De voor de verdediging bestemde gebouwen en gronden zijn het eigendom van het verbond.

4°. De staats-overigheid komt desniettemin aan den staat toe, waaraan de vesting in eigenlijken zin behoort; zij wordt alleen in tijd van oorlog, door de vesting- en bezettings-regten, welke aan het verbond zijn toegekend, beperkt.

Zestig millioenen francs, genomen van de Fransche indemniteitslasten, zijn gebruikt, gedeeltelijk voor de herstelling en voleinding der genoemde vestingen, gedeeltelijk bestemd voor de verdere vestingwerken aan den Rijn, gedeeltelijk voor den aanleg eener nieuwe vesting (Germersheim) aan den Boven-Rijn.

Voor de bezetting der bondsvestingen is bepaald:

1°. Voor Mainz, in vreedestijd 6000 man infanterie en 200 paarden, bestaande uit een gelijk aantal Pruisische en Oostenrijksche troepen en een bataillon Hessen. Op voet van oorlog is het minimum 12,000; het maximum 21,000, met 600 paarden. Oostenrijk en Pruisen moeten hiertoe ieder 7000 man en de andere 7000 man, door de reserve-infanterie-divisie van het bondsleger geleverd worden. De gouverneur en kommandant wisselen om de 5 jaren af. Beiden worden door Oostenrijk en Pruisen benoemd, en wel zoodanig, dat, wanneer Oostenrijk de gouverneur benoemd, Pruisen alsdan in de betrekking van kommandant voorziet en omgekeerd.

Voor het onderhoud der vesting wordt 80,000 gulden te goed gedaan.

2°. Luxemburg, onder koninklijke Nederl. staats-overigheid, heeft eene bezetting van Pruisische troepen. Pruisen benoemt den gouverneur en kommandant. De bezetting op voet van oorlog, bedraagt 6000 man infanterie en 200 paarden: hiertoe levert, behalve Pruisen, het groothertogdom, zijn contingent van 2256 man en de reserve-divisie van het bondsleger, 1450 man. De kosten voor onderhoud der vesting zijn beraamd op 40,000 gulden jaarlijks.

3°. Landau, onder koninklijke Beijersche staats-overigheid. In vreedestijd bestaat de bezetting uit Beijersche troepen, met eenen Beijerschen kommandant. De bezetting op voet van oorlog, wordt berekend op 7000 man infanterie en 200 paarden. Hiertoe brengt de reserve-divisie infanterie 2291 man bij. Het onderhoud is geschat op 25,000 gulden jaarlijks.

OVERZIGT

van het aantal Inwoners en Kontingenten der Deutsche Bondsstaten, den maatstaf der geldelyke bydragen en van de indeeling des legers.

ER WORDEN ZAMENGESTELD:			GETAL INWONERS NAAR DE BONDSROL.	STERKTE DER BEPAAALDE KONTIN- GENTEN, BEREKEND OP 100 DER DE- WONERS.	VERHOUDING DER WAPENEN.				Aantal der Stukken	Maatstaf der geldelyke bydragen, berekend op 1000 guld.		Geogr. oppervl. □ mijlen	Getal inwoners naar de nieuwste telling.	AANMERKINGEN.
LEGER- KORPSEN.	DIVISIËN.	VAN DE KONTINGENTEN VAN:			In- fanterie	Ka- vallerie	Artille- rie en Artille- rie- trein.	Pion- niers en Ponton- niers.		Gl.	Kr.			
I. II. III.	elk van 2 divisien.	Oostenrijk	9,482,227	94,822	73,501	13,546	6,827	948	192	314	20	35787	12,317,052	Hierbij zijn 250 man infanterie, voor het door Saksen-Coburg-Gotha, aan Pruisen afgestane prinsdom Leuchtenberg.
IV. V. VI.	elk van 2 divisien.	Pruissen	7,948,439	79,484	61,668	11,319	5,705	792	160	263	29	3348	10,403,000	
VII.	2 divisien.	Beijeren	3,560,000	35,600	27,595	5,086	2,563	356	72	118	1	1356½	4,246,778	
VIII.	1ste	Wurtemberg	1,395,462	13,955	10,816	1,994	1,005	140	28	46	16	360½	1,587,448	
	2de	Baden	1,000,000	10,000	7,754	1,429	720	100	20	33	9	272	1,231,319	
	3de	Groothertogdom Hessen	619,500	6,195	4,802	885	446	62	12	20	32	152½	760,694	
Totaal van het 8ste korps.			3,014,962	30,150	23,369	4,308	2,171	302	60				3,579,461	
IX.	1ste 2de	Saksen	1,200,000	12,000	9,302	1,714	864	120	24	39	47	271	1,618,495	
		Keurbessen	567,868	5,679	4,402	811	409	57	10	18	49	208½	689,504	
		Nassau	302,769	4,039	3,721	288	30	8	8	10	2	82	370,374	
		Luxemburg	255,628	2,556	1,981	365	184	26	4	8	28	126½	298,650	
Totaal van het 9de korps.			2,326,265	24,274	19,466	2,890	1,745	233	46				2,977,023	Nassau is door de levering van meerdere infanterie, van het kavallerie-kontingent vrijgesteld. Tot de versterking van de bezetting van Luxemburg.
X.	1ste 2de	Hannover	1,305,351	13,054	10,118	1,865	940	131	26	43	16	695	1,642,670	
		Brunswijk	209,600	2,096	1,625	299	151	21	4	6	57	70¾	245,783	
		Holstein	360,000	3,600	2,791	514	250	36	6	11	56	17½	490,000	
		Mecklenburg-Schwerin	358,000	3,580	2,775	511	258	36	6	11	52	233¾	466,540	
		Strelitz	71,769	718	588	71	52	7		2	23	52	79,343	
		Oldenburg	220,718	2,800	2,621				4	7	19	126¾	258,680	
		Hamburg	129,800	1,298	1,007	185			4	18		7½	140,700	
		Bremen	48,500	485	376	69	308	50		1	36	3½	57,800	
		Lubeck	40,650	407	316	58				1	21	6	47,000	
		Totaal van het 10de korps.			2,744,388	28,038	22,217	3,572	1,968	281	50			
Reserve Infanterie-divisie.		Saksen-Weimar	201,000	2,010	2,010	"	"	"	"	6	40	66¾	238,670	
		Saksen-Altenburg	98,200	982	982	"	"	"	"	3	15	234	114,048	
		Saksen-Coburg-Gotha	111,600	1,116	1,116	"	"	"	"	3	42	370	128,400	
		Saksen-Meiningen	115,000	1,150	1,150	"	"	"	"	3	49	417½	136,000	
		Anhalt-Dessau	52,947	529	529	"	"	"	"	1	45	164¾	58,070	
		Anhalt-Bernburg	37,046	370	370	"	"	"	"	1	14	157½	43,305	
		Anhalt-Cothen	32,454	325	325	"	"	"	"	1	5	156	35,200	
		Hessen-Homburg	20,000	200	200	"	"	"	"		40	7¾	22,400	
		Waldeck	51,877	519	519	"	"	"	"	1	43	216	56,000	
		Schaumburg-Lippe	24,000	240	240	"	"	"	"		48	197½	27,600	
		Lippe	69,062	691	691	"	"	"	"	2	17	206	76,730	
		Schwarzburg-Sondersh.	45,117	451	451	"	"	"	"	1	30	167½	49,000	
		Schwarzburg-Rudolstad	53,937	539	539	"	"	"	"	1	47	191½	58,000	
		Hohenzollern-Sigmaringen	35,560	356	356	"	"	"	"	1	11	182½	42,420	
Hohenzollern-Hechingen	14,500	145	145	"	"	"	"		29	51½	15,000			
Lichtenstein	5,546	55	55	"	"	"	"		11	24½	8,550			
Reuss, oude linie	22,225	223	223	"	"	"	"		44	6¾	24,300			
Reuss, jonge linie	52,205	522	522	"	"	"	"	1	44	214	58,000			
Frankfort	47,850	693	693	"	"	"	"		1	35	5	54,000		
Totaal der reserve-divisie.			1,090,126	11,116	11,116	"	"	"	"	"	"		1,245,693	
Te zamen			30,166,407	303,484	238,872	40,721	20,979	2,912	580	1,000		11,467¾	38,136,923	

122

VERHAAL

VAN DE

BESTORMING (1) DER VESTING BERGEN-OP-ZOOM,

den 16^{den} September 1747;

MET EEN BIJVOEGSEL, BEVATTENDE EENIGE AANTEKENINGEN BETREKKELIJK DE VERDEDIGING.

(Eene bydrage tot de Nederlandsche Kryggsgeschiedenis).

« Een heir magh maar eenen hoofman hebben. »
 « Ander lieden kinderen magh men wat loffelyker
 ophalen dan zyn eige, niet latende evenwel den
 zynen te geven, dat hun toekomt. »

(PIETER CORNELISZON HOOFFT.)

De loopgraven-wacht van het aanvalsfront, op den dag der bestorming, stond onder de bevelen des graven *de Relingue*, *maréchal-de-camp* (2), bestaande uit het 2de en 5de bataillon van Normandy, een bataillon van *Laval*, uit zes kompagnien grenadiers (5), twee piketten (4) dragonders, en twee piketten ruitery. — Die der loopgraven tegen het fort *Roover*, bestond uit het tweede bataillon van *Touraine*, eene kompagnie grenadiers, twee piketten infanterie en twee dito dragonders. — *De Relingue* had bevel om een bataillon geheel op den regter vleugel der parallelen te brengen, en de beide andere aan den linkervleugel, ten einde aldaar de bewegingen der belegerden gade te slaan. Men trok almede uit genoemde wacht de kompagnie van *Montmorin*, en eene van *Coincy*, om met de vrijwilligers op den aanval van het centrum te marcheren.

(1) De Nederlanders noemden het gebeurde eene *overrompeling* of *verrassing* (surprise). Van daar ook, dat de, eerst tijdens het openen der loopgraven, in de vesting gezondene, opperbevelhebber, de generaal en kolonel van een regiment infanterie, ISAC, BARON VAN CRONSTROM, een VIJF-EN-TACHTIGJARIGE grijsaard, zich voor eenen Hoogen, extra-ordinairen kriegsraad had te verdedigen, wegens geringe *vigilance* en *verdedigings-maatregelen*. In den loop zijner verdediging, waarvan wij in de bijlage den korten inhoud zullen mededeelen, zegt hij-zelf, bij het aanvaarden dezer zoo zorgelijke als verheven betrekking, in bedenking te hebben gegeven: zijne hooge jaren, gebreken en kwalen, enz.

(2) Deze rang der generaals-officieren, was ondergeschikt aan dien eens luitenant-generaals, en meer dan brigadier. De rang van *maréchal* of *Maréchal de France*, was daarentegen de verhevenste van alle generaals-officieren; hij beval eene geheele leger-afdeeling.

(3) Men noemde deze grenadiers, als uit verscheidene bataillons getrokken, *des grenadiers auxiliaires*.

(4) Onder een piket ruitery of infanterie, verstond men toen bij belegeringen, een 30-60tal uitgekozenen van verscheidene regimenten. Zij werden slechts om de 24 uren afgelost, en op gewigtige en beslissende punten gebezigd. — Tijdens Lodewijk XIV en Lodewijk XV, deden de dragonders, bij de belegeringen, veelal de dienst van grenadiers, en hebben daarbij veel diensten bewezen en roem geooft.

Regter aanval, of bastion genaamd La Pucelle.

De troepen tot dezen aanval, werden naar hun debouché geleid door *de Rayne*, majoor der *tranchée*, en marcheerden als volgt: zes kompagnien grenadiers, aangevoerd door den luitenant-kolonel *de St. Afrique*; drie bataillons, onder de bevelen van *de Faucon*, volgden de grenadiers; hieraan sloten drie brigaden *sappeurs*, twintig kanonniers, acht pionniers of werklieden met bijlen, koevoeten, breekijzers, enz. Een officier van de artillerie en driehonderd arbeiders, onder geleide der ingenieurs en gesteund door drie bataillons, zullen tot aan den ingang of de opening (*debouché*) der gracht, voortrukken, en aldaar verder de bevelen van den generaal ontvangen.

Linker aanval, gerigt tegen het bastion Coehoorn.

De hertoe bestemde troepen werden naar hun debouché geleid door den majoor der *tranchée de Saint-André*; de grenadiers onder de aanvoering van *Piat*; drie bataillons infanterie, onder de bevelen van den brigadier *Tondu*; hieraan sloten de *sappeurs*, kanonniers en pionniers, met driehonderd werklieden of arbeiders, geleid door de ingenieurs, en nog drie bataillons om deze te dekken, welke tot aan het debouché moesten voortrukken.

Wyze van aanval der beide bastions, gegeven door den Grave van Lowendal.

De zes kompagnien grenadiers, voor elken aanval bestemd, zullen op den oogenblik des signaals deboucheren; zij zullen zich aan den voet der bres formeren, welke zij snel moeten bestijgen (1), gevolgd door de drie eerstgenoemde bataillons, die hen moeten ondersteunen. Van deze zes kompagnien, zal de eerste de bres naar de zijde van den schouderhoek beklimmen, om de verdedigers uit de lage flanken te verdrijven; zij zal tot dat einde, ook met handgranaten gewapend zijn. De kompagnien grenadiers zullen alles ter neder werpen, wat hun in het terreplein van het bastion weêrstand biedt; en, zonder eenig onthoud, de keel van het bastion aangrijpen; zelfs dan nog, wanneer men deze keel mogt verschanst vinden (2). De kom-

(1) In het *relaas* van de verrassing op den 8sten en 9den Maart 1814, beschreven door den Franschen kolonel *le Grand*, wordt gezegd, dat de Franschen in 1747 de lage flanken zouden hebben beladderd, waarvan echter geene bewijzen zijn. — Bij een flankement, gelijk dat der vesting Bergen-op-Zoom, te meer daar de grachten met diepe *cunettes* zijn voorzien, is er ook geen gegronde vrees daarvoor, met bekleedingsmuren van 6 ellen hoogte; elke wakkere verdediger, zoude gaarne eenen aanvaller tegen dus versterkte wallen tot deze roekeloosheid zien overgaan. Hoewel niet zonder eenige moeite werden, in 1747, de bresen wel degelijk beklommen, terwijl men gelijktijdig eene poterne indrong.

(2) De afsnijdingen waren slechts gedeeltelijk en dan nog gebrekkig gemaakt, met palissaden bezet, welke gedurig door de bommen geruïneerd werden, en de generaal *Lowendal* was hiervan waarschijnlijk onderdicht. — Eenige dagen later, had er tusschen de ingenieurs van *Lowen-*

pagniën grenadiers op den wal gekomen, zullen zich dáár in slagorde scharen, zonder het collaterale bastion voorbij te marcheren, en zonder zich te verwijderen van de drie bataillons die zich in de keel in bataille zullen stellen, of wel zich op den wal formeren, ingeval dat aan de drie bij het débouché geblevene bataillons bevel gegeven wordt, om de genoemde bastionskeel te komen bezetten. De heeren officieren zullen met de grootste oplettendheid de grenadiers en soldaten in bedwang houden; zij zullen niet toelaten dat een derzelve het gelid verlate.

Aanval van het centrum of de halve maan (ravelijn) (1), onder de bevelen van den brigadier de Courbuisson.

De troepen voor deze attaque bestemd, zullen tot hunne débouché-plaats begeleid worden door den majoor der tranchée, *du Verdier*.

Opstelling der troepen.

Honderd vrijwilligers zullen het hoofd dezer aanvals-kolonne uitmaken; zij zullen in twee afdeelingen gesplitst worden, elk gevolgd door eene kompagnie grenadiers; het geheel zal door de tweede en derde kompagnie grenadiers van den *Dauphin* en des eersten bataillons van dit regiment ondersteund worden, waaraan zich dadelijk zullen sluiten twee brigaden sappeurs, zes kanonniërs en driehonderd arbeiders.

Order voor den aanval uit het centrum.

Op den oogenblik des teekens tot den aanval, zullen de vijftig vrijwilligers, onder bevel van den luitenant *Surrant*, van het koninklijk regiment, en de tweede kompagnie van *Montmorin*, in de gracht afdalen en regts aanhouden.

De tweede afdeeling vrijwilligers, onder de bevelen van *Voillon* en *Godare d'Helicourt*, gevolgd door eene kompagnie grenadiers van *Coincy*, zullen onmiddellijk daarna in de gracht deboucheren, en zich ter linkerzijde van eerstgenoemden troep formeren. Deze twee afdeelingen zullen zich daarna dadelijk scheiden; de eerste regts nemende, zal ingevolge de lengte door de ravelijns-gracht marcheren; het ravelijn bij den linker schouderhoek omgaan en in de keel aangrijpen. De tweede troep zal dezelfde manoeuvre regts uitvoeren, en ook aldaar de keel aanvallen; en beide, aldaar vereenigd, de gemeenschap of caponnière tusschen de halve maan en courtine bespringen; zij zullen zich van de poterne onder de courtine trachten meester te maken, om eenen toegang tot de plaats te hebben.

Zoodra deze voorhoede in de gracht zal gedeboucheerd zijn, zal *de Corbuisson* met twee kompagnien grenadiers van den

dal, een verschil aangaande den veronderstelden vorm of de inwendige gesteldheid van een voorwerk bestaan. Aan deze onzekerheid en daaruit voortvloeiende twisten, maakte de jeugdige veldheer een einde, met te zeggen: «*Si c'est un crapaud ou une grenouille: il sautera.*»

(1) Het ravelijn *Dedem*.

Dauphin, aan het hoofd van het eerste bataillon dezes regiments, de bres (1) in de halve maan bestormen, en daarop dadelijk ook het reduit aangrijpen, wanneer er een aanwezig is; men zal wel in acht nemen van niet in de gracht tusschen de halve maan en de courtine te vuren, alwaar de vrijwilligers de gemeenschap met de bajonet moeten veroveren.

Order voor het Kamp.

De troepen van het belegeringskorps, in het kamp blijvende, zullen bij het kriecken van den dag slagvaardig zijn (2).

Het teeken tot den storm, den 16den September des morgens ten 4½ ure gegeven zijnde, door middel van twee salvo's uit mortieren, en door lange vuurpijlen, geschiedden de drie aanvallen gelijktijdig met bedaarden spoed; de grenadiers en soldaten wierpen alles overhoop wat hun voorkwam, forceerden de weinig beduidende coupures, welke de belegerden in de genoemde bastions (5) en het ravelijn gemaakt hadden, en stelden zich in slagorde op elk bastion en op den wal, regts en links. Van al de troepen (4), die het ravelijn verdedigden, konde geen enkel officier of manschap ontkomen, wyl hun den terugtocht door de vrijwilligers en grenadiers, die de caponnière en gemeenschap veroverd hadden, was afgesneden.

Alzoo meester van een gedeelte des walgangs en der poorten van Antwerpen en Breda, drongen eenige bataillons der Franschen in de stad, hebbende aan hunne spits eenige grenadiers, aangevoerd door *de la Garde*, welke veel dapperheid betoonde; de vrijwilligers en de grenadiers waren de stad reeds door de poterne (5) binnengedrongen, alles voor zich oprolende, hetwelk hun in de straten tegenstond. Een gedeelte der garde (grenadiers) van de verdedigers was op de markt zamengetrokken, of in de huizen, van waar dezelve een levendig vuur maakten; doch aangezien de Franschen hun geen tijd tot bedenken of het nemen van maatregelen overlieten, werden zij overal aangevallen, en alles wat de wapenen niet neêrlegde, over de

(1) Men zegt dat de Prins van *Hessen-Philipsthal*, gouverneur, en de luitenant-generaal *Lely*, reeds den 13den of 14den September, de bressen praktikabel oordeelden. In het verhoor voor den Hoogen Krijgsraad, twee jaren later, namelijk van den 22 Januarij tot den 6 Februarij 1749, zegt de generaal *Cronstrom*: «Op den 13den en 14den en alvorens onpasselijk te zijn geweest; ook de bres niet zelf op dien tijd gesien te hebben, maar van verstandige Luyden verstaan te hebben, dat de bressen in lange nog niet praktikabel waren.»

(2) Het grootste gedeelte der troepen van het belegeringskorps was op 3800 passen van de vesting gelegerd, en het depôt van materialen op 1450 passen van de naastbij zijnde vestingwerken.

(3) In de verdediging van den generaal *Cronstrom* en daarbij voorkomende bescheiden, wordt gezegd, dat de bezetting op *Pucelle* en *Coehoorn*, ieder slechts van 85 man was, en alzoo veel te weinig voor werken van zoo groote uitgebreidheid. Eerstgenoemde generaal beweert echter, dat dezelve iets sterker was.

(4) De bezetting van *Dedem* was van slechts ongeveer 100 man en twee kompagnien grenadiers in de gemeenschapswerken achter de keel.

(5) Deze poterne draagt den naam van *Fullenius*, door *Coehoorn*, ter nagedachtenis van zijnen hoogleeraar aan dezelve gegeven.

klings gejaagd. De regimenten van *van Rechteren* en *Collard*, onder anderen streden, heldhaftig gedurende twee uren, en bleven bijna alle op de noodlottige plaats. In den eersten schok, raakte eene compagnie Fransche grenadiers aan het wijken, doch een Fransch officier, genaamd *de Viguière*, greep de belegerden met zooveel onstuimigheid, met de bajonet van ter zijde aan, dat daardoor het gevecht op de markt beslist werd. — Ofschoon nog zeer jong zijnde, ontving deze officier daarvoor, des anderen daags, van *Lodewyk XV*, het kruis van *St. Louis*.

De Lugeac, kolonel des regiments van *van Beauvoisis*, had de havenpoort doen bezetten, en deed den bevelhebber van het fort *de Zende*, opeischen; deze gaf zich op diskretie over. De graaf *van Lowendal*, had *de Custine* gelast, om, gedurende den aanval, met een korps troepen, de bezettingen der forten *Moermont*, *Pinsen* en *Roover*, in bedwang te houden. De bevelhebber van het laatste kapituleerde, zoodra hij de stad veroverd zag, en men drong, met den degen in de vuist, binnen de beide anderen.

De prins *van Hessen*, gedurende het gevecht gewond, en *van Cronstrom* (1), hadden veel moeite om niet krijgsgevangen genomen te worden, en verloren al hunne equipaadje. Het verlies der belegerden, zoo dooden als gewonden, als ook de op dezen dag gevangen genomenen, bedroeg ongeveer vierduizend man; dat der Franschen omtrent vierhonderd (2).

Men vond in de plaats en de forten meer dan twee honderd vuurmonden, met eenen grooten voorraad amunitie, terwijl men zich in de haven van zeventien groote vaartuigen, met allerlei levensmiddelen rijk beladen, meester maakte.

De troepen, die de linie bezetteden, weken met zooveel verwarring, dat de equipaadje der generaals-officieren en de krijgskassen van verscheidene regimenten, in deze legerplaats vero-

(1) Hij zegt: het gevecht niet vermeden te hebben, dan toen de in massa stormende Franschen, hem reeds tot op een pistoolschot genaderd waren, als wanneer hij zich op een paard *liet leuren*, en zulks nadat twee zijner adjudanten doodgeschoten en een zwaar gewond waren. Met de wijkende bezetting tot eene eerste houdbare halte gekomen, schreef hij op een tromvel, met weinige woorden het verslag van het gebeurde op dezen noodlottigen dag! Is de generaal *CONSTROM* dan ook, wegens gemis aan waakzaamheid en geringe voorzorgen, beticht, zoo kan men hem geene te groote zucht voor eigenbehoud toeschrijven. — In plaats van den grijsaard aan onheusche en welligt der zake onkundige beoordeelaars bloot te stellen, was het misschien regtvaardiger geweest, dat de natie ook van de Hoogmogende Heeren zelve verantwoording had mogen vragen: waarom 'slands belangen op eene zoo onmenskundige of zonderlinge wijze werden gehandhaafd, daar toch een aan koortsen, aamborstigheid, doofheid en andere kwalen lijdende grijsaard van 85 jaren, niet meer in staat kan geacht worden, om tegen eenen jeugdigen, maar in kennis reeds grijzen *LOWENDAL* op te treden! Ook hier kan men met een fransch schrijver dezes verhaals zeggen: «*Dans la guerre on juge seulement du succès et non des circonstances dont elle depend*»; en zonder altijd te deelen in het vulgaire spreekwoord noch de veneratie te kwetsen, is het toch voor active krijgsmans-praktijken, als eene vrij algemeene waarheid aan te nemen: «*Vieux cheval, vieille tête*».

(2) Ofschoon de naauwkeurige beschrijving van dezen storm, naar vroeger daarin niet tegengesproken Fransche schrijvers is opgesteld, mag men echter, volgens opgaven der Nederlanders, het verlies der Franschen op 800 stellen.

verd werden, waardoor den soldaten een ruim aandeel van den buit ten deele viel. Al wat zich uit de stad en linie redde, week naar de legerplaats van den Oudenbosch, waarover de generaal *Cronstrom*, aldaar aankomende, het bevel op zich nam.

De stad *Bergen-op-Zoom* deelde in het moeilijk te ontwijken lot eener bestormde plaats; de groote behoedmiddelen, door *de Lowendal* genomen, konden hare rampen slechts eenigermate verkorten.

Dusdanig was de uitslag eener belegering, steeds merkwaardig door de moeilijkheden, welke de aanvaller heeft te overwinnen gehad, gedurende eenen belegeringstijd van *vier-en-zestig dagen*, welke hier de belegeraar alleen had te besteden, om de kruin des bedekten wegs te naderen, met verlies van een groot getal der zijnen, en waartoe hij (volgens het verhaal van *Eggers*) niet minder dan 165 vuurmonden, namelijk 75 kanons, 22 houwitseren en 70 mortieren, tegen de vesting heeft moeten in batterij brengen, en telkens met ongehooflijke inspanning, de schade, door de mijnen, bij het naderen der glacis veroorzaakt, had te herstellen; te meer, daar de mijnen de belegeraars wel 4 maal langer ophielden, dan al het geschut der werken, zijnde hierdoor dezelve 46 dagen in hunnen voortgang gestuit. Het zuider-front, naar de Antwerpse zijde, is door een uitgestrekt mijnstelsel gewapend, echter niet voldoende tegen eenen aanval, waartegen goede keel- en flankverdedigingen der werken, alsmede strikte waakzaamheid de zekerste waarborgen zijn.

Schier geheel Europa oordeelde deze vesting voor onneme-lijk, en hoezeer het wezen der zaak dan ook eenigermate van deze grootspraak mogt verschillen, zoo is het er toch voor te houden, dat zij het, niettegenstaande eenen, reeds meer dan gewonen, belegeringstijd van ruim twee maanden te hebben getotseerd, het nog eenen moeilijk te bestemmen tijd had uitgehouden, en waarschijnlijk een opbreken des belegs hadde te weeg gebragt, ware de verdediging met beleid en voorzigtigheid gevoerd geworden (1), en er schijnen bovendien, gedurende het laatste tijdperk der verdediging, gebeurtenissen te hebben plaats gehad, welke nimmer behoorlijk zijn toegelicht geworden, en waarin de ondergeschikte bevelhebbers, wellicht meer dan *de Cronstrom*, de opmerksaamheid hadden verdiend; te meer, wijl laatstgenoemde generaal ten gevolge zijner wel bevestigde ziekte, vele ongemakken en hooge jaren, niet even goed overal tegenwoordig konde zijn.

(1) De ridder *DE LOOZ*, zegt in zijne *Recherches sur l'art militaire*, p. 224: «*Lorsqu'avec ces nobles sentimens, lorsqu'avec cet amour pour la gloire et la patrie on emploiera pour la défense toutes les ressources que la science et l'expérience peuvent suggérer, on peut assurer qu'une place sera imprenable! Bergen-op-Zoom, si la science avait autant présidé à sa défense qu'à sa construction, était une place, par la position, par son étendue, et par tous les moyens qu'elle renfermait, faite pour mettre en démonstration ce qui n'est ici qu'un problème: mais les seuls obstacles qu'eut à éprouver l'assiégeant, ne vinrent que du tracé et des travaux souterrains, sans que l'industrie de l'assiégé contribuât en rien à multiplier les chicanes, et à trainer le siège en longueur.*»

Toen koning *Lodewyk XV* deze gewichtige tijding, den 17den des morgens, door den ridder *d'Hollot* ontving, benoemde hij op staanden voet den graaf *van Lowendal* tot maarschalk van Frankrijk. — Te meer bewondering en lof verdiende deze generaal in den goeden uitslag dezes belegs, aangezien de geheele expeditie alleen zijn werk was, door zijne eigene kennis en ervaring uitgevoerd, zoo zeer ten spijt van een groot getal van hen, die *Lodewyk* omringden, en de onderneming voor vruchteloos achteden, als wel voor de verdedigers.

Nota. De hoofdpunten van dit verhaal, namelijk de beschikkingen tot den storm, ontleenen wij uit eene memorie van *Trincano*, die zegt dezelve uit officiële bronnen te hebben geput.

De beschikkingen tot den aanval, den storm en de inname van *Bergen-op-Zoom*, kunnen, in vele opzichten, tot een voorbeeld van dergelijke ondernemingen strekken, en hadden de bevelhebbers der Engelschen, 67 jaren later, deze zijne maatregelen en voorzorgen geraadpleegd, zij zouden voorzeker minder misslagen hebben begaan, en wellicht deze sterke plaats eveneens behouden hebben. Trouwens, in de daarstelling dezer aanvals-maatregelen, is alles geordend en voorzien; zij kan zelfs aanleiding geven om een' bekwaam gouverneur met vrucht over de middelen en voorzorgen, wederkeerig tegen eenen storm of verrassing dienstig, te doen nadenken. Dan, wat inderdaad onbegrijpelijk blijft, is de gerustheid (1), waarin zich de belegerden waanden; geene werkzaamheid, geen leven, scheen op het laatst de doode wallen, het krachtige werktuig te bezielen; alles sluimerde met eene kalmte alsof men

(1) *En effet (zegt TRINCANO) l'assiége dans Bergen-op-Zoom, parait dans une SÉCURITÉ RÉVOLTANTE: nos troupes arrivent sur le bord du fossé, en font la descente, se forment de droite et de gauche des brèches, pour y attendre le signal de l'attaque, sans être aperçues ni troublées, soit par un feu vif de tout le rempart du front d'attaque, soit pas des grenades, des feux d'artifice lancés sur elles avant et dans le temps qu'elles se forment dans les fossés, soit par des sorties faites par les poternes des front d'attaque, pour prendre nos troupes en flanc, ou les charger par des troupes armées de toutes pièces; soit enfin en se portant en force sur les terrepleins des ouvrages attaqués, pour en disputer l'entrée, avec l'avantage du terrain: rien de tout cela n'arrive, aucunes troupes de reserve n'accourent aux ouvrages attaqués, point de fougasses ni de fourneaux de mines préparés pour ensevelir les assaillans dans les ouvrages abandonnés. — Nos troupes eussent la garde ordinaire qui se trouve dans les ouvrages; tout fuit devant nos gens. Deux régimens ennemis qui doivent être dans les ouvrages au moment de l'assaut, se font écraser dans la place d'armes (markt). Leur intrépidité tardive ne servit qu'à occasionner aux Etats-Généraux la perte réelle de ces deux corps: il est vrai qu'elle nous couta la vie de quelques-uns de nos braves grenadiers. — Toutes ces précautions que je viens d'indiquer, et que les ennemis omirent de prendre, auraient-elles, dira-t-on, fait échouer l'assaut? Peut être que non; mais, sans contredit, nous n'en aurions pas été quittes pour 400 hommes de perte; et au lieu de nous être vus victorieux avec une perte d'un contre dix du côté des ennemis, nous aurions pu perdre dix contre un, avant d'avoir réduit l'ennemi dans le cas de capituler. C'est ce qu'on peut, je crois, présumer sans témérité.*

zich onoverwinnelijk waande, en alsof alle beweging, in dit sterke Coehoornsche harnas, overtollig ware.

Het alhier gebeurde kan alzoo elken opperbevelhebber tot eene nuttige leering verstrekken. Trouwens, men ziet hier, van hoeveel belang het is, niets te verzuimen, om met betrekking tot de toerusting en voornemens des vijands, gedurende het gansche beleg, wel ingelicht te zijn. Ten einde van zijne bewegingen wel onderrigt te zijn, kunnen almede de gedurige uitvallen dienen, moettende een belegeraar steeds verontrust worden, en op geene methodieke of eentoonige verdediging te rekenen hebben. De verdediger moet zich eene goede reserve van troepen, en ligte of snel beweegbare artillerie verschaffen, om dezelve op elk bedreigd punt te kunnen vereenigen, en daartoe ook in tijds, de meest bedreigde gedeelten, voor eene snelle en groote krachten-ontwikkeling toebereiden, enz. Met zoodanige voorzorgen toegerust, is hij tegen elke verrassing gewaarborgd, en kan hij eenen storm als een wensche-lijk waagstuk des aanvallers beschouwen; verzekerd zijnde hem met een groot, ja menigmaal met een onherstelbaar verlies af te slaan.

MERKES.

BIJLAGE, bevattende eenige aantekeningen en weinig bekende bijzonderheden, betrekkelijk de verdediging van Bergen-op-Zoom, in 1747.

Een belangrijk manuscript, hetwelk veel licht en bijzonderheden omtrent de verdediging van *Bergen-op-Zoom*, in 1747, bevat, is ons toevalligerwijze onder de oogen gekomen (1). Het bedoelde stuk bevat drie onderwerpen, waarvan wij bij elk den korten inhoud zullen mededeelen. Het hoofd of titel van het eerste onderwerp, luidt woordelijk aldus:

I.

ARTICULEN aan den Hoogen Extraordinairen Krygsraad der Vereenigde Nederlanden, overgegeven van wegens den Fiscaal van de generaliyt, omme daarop ter Requisitie van denselven, te hooren: ISAK BARON VAN CRONSTROM, Generaal en Collonel van een Regiment Infanterie, ten dienste van desen Staat, en geweest Chef over alle de Troupes, Steeden, Forten en Plaatsen, van de Schelde af tot de Maas, beschreven. — Op den 22, 25, 24, 25 en 27 January, 5, 4, 3 en 6 February 1749, zyn door den Hoogen Extraordinairen Krygsraad der Vereenigde Nederlanden, ter requisitie van den Fiscaal van de Generaliyt, de on-

(1) Wij zijn de inzage dezer stukken verschuldigd aan wijlen den, in de letteren en in de oudheidskennis, verdienstelijken heer *J. G. van Kuyk Koudsyn*, te *Bergen-op-Zoom*. — Onder zijnen schat van manuscripten en zeldzame werken, rakende de vaderlandsche historie, den regeringsvorm, enz., hebben wij ook eenige, zoo het scheen, oorspronkelijke rapporten en memoriën over 'slands verdediging gelezen en daaruit aantekeningen gehouden.

derstaande artikelen gelezen door den BARON VAN CRONSTROM, Generaal Collonel van een Regiment Infanterie, ten dienste van Haar Hoogmogende beschreven, dewelk, daerop heeft geantwoord.»

Dit stuk is onderteekend door J. Cronstrom, Graaff van Pretorius, H. van Aylva, E. van Glinstra, R. van Kinschot, S. van Glabbeq, P. van Leyden en de Villegas. Onder stond in kennis van L. L. van Rheenen. — Hetzelve bestaat uit 25 bladzijden schrift, namelijk: 108 stuks vragen en antwoorden, waarvan wij alleen eenen korten inhoud kunnen geven.

De vragen en antwoorden van n°. 1 tot en met 36, houden kortelijk en woordelijk het navolgende in:

Isac Baron van Cronstrom, getreden in zijn ACHT-EN-TACHTIGSTE JAAR (namelijk den 22sten Januarij 1749) was geboren te Avesta, fort in Dagle-Carlin. — Bij commissie van Zijne Hoogheid dd. 12 Julij 1747, werd den last op hem verstrekt, om als generaal en chef het kommando te voeren over alle troepen, steden, forten en plaatsen, van de Schelde af tot aan de Maas, met name Lillo en onderhoorige forten, mitsgaders Grave en de verdere troepen, welke alsnog derwaarts zouden worden gezonden; lastende Z. H. den generaal, prins van Saxon-Hilburghausen, als ook de gouverneurs en commandeurs der bovengemelde steden, plaatsen en forten, en alle verdere officieren, zich naar den inhoud dezer commissie precieselijk te reguleren en in alles na te komen. Ter voldoening dezer order kwam hij den 14den Julij 1747 te Bergen-op-Zoom aan, nemende het kommando en chef op zich; doch latende de particuliere commando's in de stad, aan den gouverneur, prins van Hessen-Philpsthall, en de linie aan den reeds genoemden prins van Saxon-Hilburghausen. Des avonds te Bergen-op-Zoom aangekomen, zouden in denzelfden nacht reeds de loopgraven geopend zijn. — Gevraagd: waarom hij dadelijk na zijne aankomst, het front van aanval (de bastions Coehoorn en Pucelle), nu bekend zijnde, hetzelve niet sterker heeft doen bezetten, alsmede den bedekten weg en de uitspringende hoeken, de lunettes en het ravelijn Dedem, en of de kolonel Rouse, adjudant des prinsen van Hessen (in 1749 luitenant-generaal genoemd) niet namens zijnen generaal, eene sterkere bezetting des bedekten wegs verzocht had? was het antwoord: dat hij bevolen had, de uitspringende hoeken en lunettes sterker te bezetten; overigens zich deze en vele zaken, nu reeds lang geleden, niet wel meer heugt, en ook tot het detail des gouverneurs behooren, aan wien hij al deze beschikkingen heeft overgelaten; — zeggende verders geen vijand te kunnen belletten met sappes te avanceren, en ook niet met het schietgeweer.

Den 26sten Julij zouden de belegeraars met hunne werken reeds zoo verre op de glacis zijn gevorderd, dat zij onder het bereik der handgranaten waren.

Men wilde het den generaal Cronstrom als een verzuim toerekenen, dat hij het versterken van het garnizoen met eenige troepen van die onder de bevelen des generaaals van Swartzenberg en van den generaal, Grave van Chanclos, had ach-

terwege gelaten, alleen om de onderneming op Wouw te bevorderen, waarvan de uitslag onzeker was, terwijl een grooter getal troepen, in dien tijd, tot verdediging der stad, volstrekt noodig was; dan, de generaal beweerde, dat de onderneming tegen Wouw van het uiterste belang was, omdat men daardoor ondersteund moest worden, en die affaire gelukkende, de vijand weg moest. Nadat de onderneming tegen Wouw, op den 10den Augustus 1747, mislukt was, zond de generaal Swartzenberg zooveel troepen uit den Oudenbosch als hij missen konde, doch niet genoegzaam om zich in staat te stellen tot eene krachtige verdediging, en om door sterke, wel ondersteunde uitvallen, de werken der vijanden te kunnen vertragen. Nader gevraagd, waarom hij dan naderhand, toen Chanclos gekomen was, geen meer volk heeft doen toekomen? zegt de geneaaf, dat de vreemden niet wilden in de stad komen en zulks zelfs geweigerd hebben.

Omtrent het mislukken van Wouw, zegt de generaal Cronstrom geene redenen te weten, doch dat hij het zijne gedaan heeft; en zich verder verdedigende op de vraag: waarom er na het mislukken van meergezegde onderneming, niet dadelijk door hem, met het korps bij den Oudenbosch, iets anders is bevolen tot ontzet of soulaas van Bergen-op-Zoom, beroept hij zich op de generaals Chanclos en Burmania, waarvan de eerste zwarigheden maakte, als moerende daartoe orders van den Heere Prince Stadhouders verwachten. — De krijgsraad vroeg daarop: ingevalle Chanclos order van den Prins Erfstadhouders verwachtte of moest hebben, wat hij beschreven, gemunieerd van eene zoo ampele commissie, dan als generaal en chef te Bergen-op-Zoom, gedaan heeft? De beschrevene beantwoordde dit alleen met te zeggen, dat Chanclos het noodig, doch onuitvoerbaar geoordeeld heeft. Nog nader gevraagd of Chanclos onder zijne orders stond? zegt hij te begrijpen van ja; alsmede, of deze ooit geweigerd heeft zijne beschrevenes orders te volgen, zegt hij dat Chanclos altoos extra beleefdelyd heeft geantwoord, zeggende dat hij geschreven hadde aan den Prins en daarop antwoord verwachtte.

Al verder blijkt uit de antwoorden 20—36: dat het geheele front van attaque zwak bezet was, zonder eene geëvenredigde reserve; dat het rustende $\frac{1}{3}$ gedeelte der bezetting, in plaats van nabij of dicht achter de wallen van het aangevallen front gelegerd te worden, waardoor men van eene kleine bezetting de meest mogelijke partij trekt, ver van daar gekazerneerd was; gebrek aan gedurige rondes en visites, en dan nog zelden hoofd-officieren daarbij tegenwoordig; dat de kolonels en hoofd-officieren die van tijd tot tijd aan de attaque zijn gekommandeerd, in plaats van zich in en voor het centrum (het ravelijn Dedem) te vertoonen en het voorbeeld te geven, dikwerf alleen aan de uiteinden der aangevallen werken tegenwoordig waren, namelijk op de lunet Holland en Vriesland, en dat ook dagelijks slechts één kolonel en één hoofd-officier, in plaats van meer hoofd-officieren, aan de attaque zijn gekommandeerd, en de generaal du jour, in plaats van bij den aanval te zijn, steeds bij den prins van Hessen bleef. Wel is waar, zegt de generaal Cronstrom, dat de Prins, aan

wien hij de beantwoording dezer vragen overdroeg, één' kolonne en een' hoofd-officier genoeg voor de attaque oordeelde; terwijl meergenoemde Prins beweerde, dat de generaal-majoor du jour alles in de war bragt, wanneer hij niet bij hem was. De generaal *Cronstrom* beweert, dat zijne 6 adjudanten dag en nacht zijn allert geweest, dat de vaandrig *de Kooningh*, van het regiment van Waldek, een zijner adjudanten, bij de verrassing is doodgeschoten, dat de Prins *van Hessen*, den groot-majoor, de onder-majours en den officier van de plaats bij zich had, om de troepen hunnen werkkring aan te wijzen, en waar zij den vijand het meeste afbreuk konden doen; dat alle deze maatregelen op gezegden Prins berusteden, met wien hij het overigens in vele zaken niet eens schijnt te zijn geweest. De bestraffing der soldaten, welke op hunnen post mankeerden of dronken werden bevonden, was gering en zonder klem: de auditeur was uit de stad en de substituut-auditeur was bang voor kanonkogels, zoodat deze functien slechts ten halve door een' jong persoon werden vervuld, terwijl de Bambergsche en Wurtembergsche troepen beweerden, dat geen van hen met den dood konde gestraft worden, zonder kennis van de bisschoppen!

Uit de vragen en antwoorden van 56—86 kan men, onder anderen, afeiden: dat reeds op den 15den Augustus 1747, de aarde door des vijands mijnen zoodanig in de gracht voor het ravelijn *Dedem* was gestort, dat het naar eene oprid gelek, waarover de generaal *Cronstrom* aan den Raad van State schreef: «dat hem zulks niet behaagde.» — De belegeraar deed van tijd tot tijd de galerijen voor het aangevallen front instorten, en maakte zich den 14den September meester van de lunettes *Zeelandia* en *Utrecht*. In den nacht van den 8—9 September demaskeerde de vijand twee batterijen in den bedekten weg vóór het ravelijn *Dedem* en twee in de kruin, boven de kapitale galerijen, ter regterzijde van de lunette *Zeelandia* en ter linkerzijde van de lunette *Utrecht*, om daarmede bres te schieten op de linker face en flank van *Coehoorn*, en op de regter face en flank van *Pucelle*, behalve de batterij die bres zoude schieten, op de regter face van het ravelijn *Dedem*. — Een extract uit het journaal van *Cronstrom*, den 11den September aan den Raad van State gezonden, zegt woordelijk over den toestand van zaken in den vroegen morgen van dien dag: «A présent la brèche commence à se former au corps de la place au bastion *Coehoorn* et *Pucelle*, à la distance d'un tiers de longueur de la face depuis la pointe: Ils ruinent en même temps nos batteries et retranchemens, par une grêle de bombes, malgré tout ce que nous faisons pour commander leurs batteries basses, corps de canon, bombes et fusils, leur feu étant de beaucoup plus supérieur au nôtre. La terre qui s'éroule d'en haut du parapet forme déjà une espèce de rampe; le ravelin *Dedem* est aussi entamé.»

De vijand heeft met het bresschieten op den hoofdwal, ruim zesmaal 24 uren onafgebroken voortgegaan, namelijk tot ontrent middernacht van den 15den September.

Nadat de vijand den kapitalen wal en het ravelijn *Dedem*, alzoo meer genaderd was, heeft men in den beginne slechts twee, en daarna vier zwakke bataillons, uit de linie in de stad doen komen, en ter beschikking van den gouverneur, den Prins *van Hessen*, gesteld. — De Prins *van Saksen-Hilburghausen* klaagde er over, dat hij vier bataillons in de stad moest zenden, en vier gereed houden om af te lossen, daardoor acht bataillons in substantie kwijt was, en dan niet meer konde verantwoorden voor de linie; hebbende den gouverneur daarover geraadpleegd en daarmede laten begaan, vermits deze zeide de plaats beter te kennen, gelijk ook waar was.

Men vraagt aan den generaal *Cronstrom* verantwoording: waarom men, het front bepaald zijnde, nog zoo lang gewacht heeft met het maken van retranchementen, coupures, traversen en andere werken; ja zelfs niet voor dat de vijand reeds den hoofdwal in bres begon te leggen, en alzoo bij dezen laten arbeid, de troepen en werklieden aan een gedurig en moorddadig vuur blootstelde? Waarom deze retranchementen op het laatst van zoo geringe kracht zijn daargesteld? Waarom de sortien *Fullenius*, *Coehoorn*, *Dedem*, *Bruinvis* achter *Antwerpen*, de sortien achter *Wassenaar*, de poortjes in de orillons van *Coehoorn* en *Pucelle*, niet beter afgesloten en bewaakt waren enz.? Hij beantwoordt deze vragen met te zeggen, dat zulks de genie aanging, hebbende met den directeur en de ingenieurs op de plaats gedelibereerd, doch dat geen generaal daarbij tegenwoordig is geweest; dat het overigens gedurig aan arbeiders ontbroken heeft, aan welke men ieder 2, 5 à 4 rijksdaalders betaalde, en dat er ook geene arbeiders gevonden werden om den voet der bressen te zuiveren, wordende telkens door het klein geweervuur doodgeschoten, en ook de bressen nog niet in staat waren om dezelve door brandstoffen onophoudelijk brandende te houden; zijnde er overigens geene beletselen of hinderpalen tot het belemmeren van den toegang tot de bressen gebezigd. Nog zegt de generaal *Cronstrom*, dat men niet vroeger dan in het laatst van het beleg, aan de linie tusschen het fort *Roover*, tot aan de zee is begonnen, omdat men altijd hulp van buiten verwacht heeft, en beweert verder, dat het niet mogelijk ware geweest, dat de Franschen het ravelijn *Dedem*, in de keel hadden veroverd, of zelfs met voorbijgaan van *Dedem*, de sortie aan te vallen, om te gelijk de bres te beklimmen, hadden de verdedigers (welker getal reeds in de noten 1 en 2, bl. 5, is opgegeven) hunnen pligt gedaan, hoe klein hun getal dan ook moge geoordeeld worden; dat hij al verder nooit gezegd had, dat de defensie van *Dedem* gansch geruineerd was, doch dat volgens het berigt van *Verschuur*, bijna geen bruikbaar kanon meer aldaar was, welk een en ander niet meer in zijn geheugen lag, en daarenboven zijne affaires niet waren, maar den gouverneur en die van de artillerie aanging. Nog blijkt uit de vraag en het antwoord n°. 68, dat de reeds genoemde 4 bataillons versterking uit de linie, door den gouverneur aangevraagd waren, om dezelve achter ieder der twee aangevallene bastions te stellen, hoewel de generaal *Cronstrom* zich eene zoodanige aanyraag niet meer herinnert, en zegt, dat er

bovendien aldaar geene plaats was om die bataillons te posteren. Men legde den generaal *Cronstrom* nog voor: of de generaal *Chanclos* en de prins *van Saksen-Hilburgshausen*, den 11den September, op een diné, en ook daarna, niet op het doen van sterke uitvallen en het versterken der bezetting hadden aangedrongen, wordende door eerstgenoemden generaal tot het doen van uitvallen, een regiment Kroaten of Bannalisten aanbevolen; doch de generaal *Cronstrom* zegt zich deswegens niets te herinneren en daarvan geen woord te weten.

Onder de beweegredenen waarom in de linie aanvankelijk altoos eene genoegzame bezetting moest zijn, geeft men aan: omdat de vesting van de landzijde niet zoude worden ingesloten, alsmede opdat de vijand geene gelegenheid zoude vinden, het zwakste front der vesting aan te vallen. Dit op den voorgrond stellende, wordt aan den generaal *Cronstrom* gevraagd: of, nadat de vijand nu reeds aan het sterkste front op den hoofdwal bres begon te schieten en dezelve zich meer en meer formeerde, het zwakste front niet het sterkste was geworden? beantwoordende zulks met te zeggen: daarop geene reflexie te hebben geslagen. Men beweerde ook, dat, aangezien de vesting meer en meer bedreigd werd, en wanneer er geene versterking voor de bezetting van elders konde komen, het volstrekt noodig was, de geheele bezetting uit de linie en de forten, in de stad te doen rukken, ten einde eenen kleinen omvang daarmede te verdedigen, en daardoor in staat te zijn geweest, om het aangevallene front genoegzaam tegen surprisen of aanvallen te dekken, en te gelijk een wakend oog te houden voor de zekerheid der aangevallene werken; dan, zonder daarvoor redenen op te geven, vermeende de generaal *Cronstrom*, dat het ontruimen der linie een verkeerd begrip zoude geweest zijn, en dat er genoeg bezetting was tegen eene surpris, hadde ieder der bezetting slechts zijn pligt gedaan, en dat men na de makkelijk af te weren *surprise*, ingeval eens storms, meer volk zoude hebben bijgebracht. Nadat de Franschen Bergen-op-Zoom en de linie veroverd hadden, hebben zij Tholen en Steenberg en niet aangevallen, zijnde aldaar troepen uit de linie gelaten.

Vr. 91 en 92. Of het niet mogelijk was op den 15den September, water in de drooge grachten te brengen, aangezien het op den 18den volle maan was, en dus drie dagen te voren reeds springvloed is geweest; en of zulks mogelijk zijnde, niet ten minste zoo veel water in de grachten had moeten gebracht zijn geworden, dat de vijand dezelve niet doorvaden of eenige surpris tenteren konde? *Antw.* Dat dikwijls de prins *van Hessen*, die daarvan alleen en volkomene kennis had, is aangemaand om water op zijn tijd in de grachten te doen zetten, doch merkt de generaal *Cronstrom* daarbij aan niet geweten te hebben, hoe verre het mogelijk was of niet.

Het was de overste *Cronstrom*, zoon en adjudant van den generaal, welke den 16den aan zijnen vader kwam zeggen, dat er allarm was, en ook de luitenant-generaal *Lely*, zond zijn adjudant *Nieuwenheym* om orders te vragen, aan wien

door een der adjudanten van *Cronstrom* zoude gezegd zijn geworden, dat men geen valsche allarm moest maken, hetwelk reeds vroeger scheen plaats gehad te hebben, doch de generaal *Cronstrom* beklagt zich, dat de heer *Nieuwenheym* niet in zijne kamer is geweest, zeggende: « hij reeds in de maand Augustus zeer ernstig had gezegd, dat een ieder die rapporten aan hem wilde doen, hetzij adjudanten, generaal of iemand anders, altoos bij hem konde komen en vrij binnen treden, ofschoon hy dan ook in diepen slaap was.»

Om de stad na deze eerste tijding nog te behouden, zegt de generaal *Cronstrom*, terstond de adjudanten te hebben gezonden, om te verzamelen wat hij konde, en ook slag op slag order gezonden aan den Prins *van Saksen-Hilburgshausen*, om troepen in de linie onder de wapenen te brengen.

Vr. Om wat redenen hij beschreven zijnde kommandant en chef, zich uit de stad heeft begeven, zoo lang er nog in werd gevochten?

Antw. Om orders in het campement te stellen, toen er geen hoop meer was om de stad te redden.

Toen de vijand reeds bijna meester van de vesting was, zoude de generaal *Cronstrom* aan den prins *van Hessen* gezegd hebben, om het massacre te doen ophouden, door een appel te laten slaan.

Vr. 99. Of zijn pligt niet was geweest, als generaal en chef, in deze omstandigheden, zelfs de noodige dispositien tot de retraite, als dezelve noodig was, te maken en te bevelen? *Antw.* « Dat hy zich daarom te paard heeft laten beuren.»

Nader gevraagd: of hij zich te paard heeft laten beuren, om de noodige retraite in de stad te maken, zoo ja, waarom hij dan uit de stad gereden is? *Antw.* Terwijl er geen hoop meer was om de stad te salveren, hij zich te paard heeft laten beuren om orders in de linie te geven, enz. — Alvorens het kommando van den generaal *Chanclos*, bij den Oudenbosch, op zich te nemen, zegt de generaal *Cronstrom*, te Halteren eerst alles gedaan te hebben, om Zeeland te redden, en naderhand met de laatste troepen naar Steenberg is gegaan. — De Haltersche molen was het centrum, waarnaar alle débris uit Bergen-op-Zoom en de linie moesten komen, hebbende aldaar deze troepen, tot den laatsten man toe, afgewacht, eer hij naar Steenberg is gegaan.

Op de vraag of het gedurende de belegering, aan krijgs- en levensmiddelen ontbroken heeft, blijkt wel niet uit het antwoord van *Cronstrom*, dat er, althans gedurende de laatste dagen van het beleg, een wezenlijk gebrek bestaan heeft, doch dat er eenmaal, door het stilstaan der molens, gebrek aan meel is geweest, en de bakkers ditmaal, niet volgens het aan den gouverneur gegevene bevel, voor twee dagen brood in voorraad hadden; doch dat de kapitein *Staeverinus* en de heer *Verelst*, uit Zeeland en uit Tholen, daarin hebben voorzien.

Uit de antwoorden 104—107 blijkt nog: dat de vreemde troepen geweigerd hebben om in Bergen-op-Zoom garnizoen te houden; dat de generaals *Philibert* en *Montigny*, in den begiine pretendeerden niet onder de bevelen van *Cronstrom* te staan; dat de Engelschen en Schotten hebben geweigerd volk in de

stad, of tot den arbeid, of om te waken, te leveren; dat zijne bevelen dikwerf niet geheel zijn uitgevoerd; dat zijne adjudanten dag en nacht bezig waren, en menigmaal rapport maakten dat er arbeiders of wel officieren bij deze ontbraken; dat die van de onzen in hunnen pligt nalatig waren, zijn gestraft, doch de vreemden daartoe naar hunne regimenten gezonden; dat wel niemand in het bijzonder kan beschuldigd worden, tot de surprise oorzaak te hebben gegeven, of dezelve begunstigd, doch dat de groot-majoor een register moet hebben en houden van officieren, die bij de surprise op hunnen post geweest zijn, waaruit dan zal kunnen worden gezien, wie niet aan zijnen pligt voldaan had.

Vr. 108. Of hij iets tot zijne defensie heeft te allegueren?

Antw. Dat hij niet weet de defensie noodig te hebben, doch verzoekt nog nadere illucidatiën en bescheiden op de hem voorgede artikelen te mogen indienen; dat zoo extraordinaire hooge jaren en ongemakken, en wel bijzonder zijne doofheid, gebrek aan memorie en benaauwde borst, hem buiten staat stellen, om in zoodanig mondeling verhoor, de zaken voor te brengen, zoo als die in derzelve omstandigheden zich hebben toegedragen; dat hij niettegenstaande zijne zwakheid en onpasselijkheid, gedurende de belegering van Bergen-op-Zoom, reeds heeft aangetoond, en nog nader zal bewijzen, alles te hebben gedaan, wat een goed generaal heeft behooren te doen, en alzoo zijne vijf-en-vijftigjarige dienst van deze landen en duur verdiende reputatie, volkomen bevestigen.

II.

MEMORIE van verantwoording, wegens het beleg van Bergen-op-Zoom, A° 1747, overgegeven op den 10^{den} February 1749, aan den Hoogen en Extraordinair Krygsraad, door den aldaar en chef kommanderenden Generaal van de Infanterie J. BARON VAN CRONSTROM.

De generaal geeft in deze memorie nadere inlichtingen en bescheiden, omtrent zaken en omstandigheden, zeggende: «Op de vragen die mij in de verhooren zijn gedaan, heb ik mij de zaken menigmaal, of in het geheel niet, of niet dan zeer verward en gebrekkelijk kunnen te binnen brengen, en somtijds de vragen zelfs niet begrepen, veel minder het einde of oogmerk, waartoe mij het eene of andere werd voorgehouden; en ik heb derhalve bij mijne mondelings gedane antwoorden, meerendeels geen uitleg, en voorts ook niet de noodige informatiën en elucidatiën kunnen geven, enz.»

Van daar, na zijne overgeblevene papieren en verdere stukken geraadpleegd te hebben, het volgende in 7 artikelen, waarvan de korte hoofd-inhoud is als volgt:

Art. 1. Dat hij op den 11den Julij 1747, door Zijne Doorluchtige Hoogheid, den Heere Prince Erfstadhouder, geroepen zijnde in eene conferentie met de Heeren Gedeputeerden van het Collegie der Edel Mogende Heeren, Raden van Staat, over de tijding van de bewegingen der Franschen aan den kant van Bergen-op-Zoom, het voornemen vernam, om

hem, *ter voorkoming van alle geschillen, misverstanden en verwarring* over het kommando, tusschen den prins van *Saxen-Hilburgshausen*, kommanderende als generaal der infanterie in de linie, en den prins van *Hessen-Philipsthal*, gouverneur van Bergen-op-Zoom, en om meer andere consideratiën en oogmerken te willen zenden naar laatstgenoemde vesting, als generaal en chef over al de troepen, steden, forten, van de Schelde af tot aan de Maas, met nog eene bijzondere commissie, om ook het kommando over de troepen binnen Geertruidenberg en de Klundert garnizoen houdende, te nemen; dat hij, alvorens daartoe de acte van den 17den Julij te bekomen, zich heeft trachten te verschoonen wegens zijne hooge jaren, dagelijks toenemende doofheid, benaauwdheid op de borst, lichaams-ongemakken en zwakheid, en alzoo zich niet zelf heeft aangeboden, of in dezen post trachten in te dringen; dat hij niet alleen heeft te zorgen gehad voor Bergen-op-Zoom, maar voor alle troepen en plaatsen; dat hij voornoemde generaals in hunne vroegere betrekkingen heeft gelaten, en hun zelfs dadelijk, na aankomst, heeft te kennen gegeven, zich met algemeene zaken, en niet met die welke hun reeds toevertrouwd waren, te zullen bemoeijen, en daarom ook op den 16den Julij aan Zijne Doorluchtige Hoogheid kennis gegeven, dat het hem dus vreemd toeschijnt, over details te worden ondervraagd, die regtstreeks tot het gebied van voornoemde particuliere kommandanten behooren, enz.

Art. 2. Dat Zijne Doorl. Hoogheid hem zoo bij missives, als door expres afgezondene adjudanten, gedurende de belegering, in de vleiendste bewoordingen, zijne tevredenheid over zijne beschikkingen heeft gegeven, en zelfs aangeraden, om zich gedeeltelijk van het werk te dechargeren, vernemende zijne indispositie, met koortsens vergezeld, enz.

Art. 3. Dat hij op den 14den Julij 1747, tegen den avond te Bergen-op-Zoom komende, de vesting alstoen reeds formeel belegerd vond, en veel moeite heeft gehad er door een schipper in te komen; dat hij zich in eene plaats bevond, waar hij nimmer vroeger had gekommandeerd en alle genomene beschikkingen, en wat er vroeger nog aan de werken, het inlaten van water in de grachten, enz., te doen stond, geheel aan den veel beter daarmede bekenden gouverneur heeft overgelaten.

Art. 4. Dat hij op den 14den Julij, des avonds zeer vermoeid van de ongemakken der reize (hebbende het jacht, hetwelk Zijne Doorl. Hoogheid de goedheid had te bezorgen, onder weg moeten verlaten, en zich van een gemeen vaartuig moeten bedienen) hem des anderen daags, des morgens ten 5 ure, het eerste rapport werd gedaan, dat reeds dienzelfden nacht de loopgraven geopend waren, en alzoo geene verantwoordelijkheid dienaangaande van hem kan gevorderd worden.

Art. 5. Dat de surprise nimmer had kunnen gelukken, wanneer de genoegzaam talrijke bezetting der bastions Coehoorn en Pucelle, en die in en achter het ravelijn Dedem, waakzaam waren geweest en hun pligt gedaan hadden.

Art. 6. De generaal ontwikkelt in dit artikel, wat hij in het algemeen sedert zijne aankomst heeft toegebracht tot de

verdediging. Daar mankeerden, zegt hij, verscheidene zaken, zonder welke men het niet lang had kunnen houden, voornamelijk vivres, ammunitie, artillerie, kanonniers, mineurs, enz. Dat er dagelijks uit de linie en het kamp van Halteren, behalve de arbeiders, gevraagde vrijwilligers en extraordinaire kommando's, 400 grenadiers ter bezetting van de werken der vesting aankwamen, vervolgens 700 man, en naderhand 2, 5 en 4 bataillons.

De generaal legt verscheidene bewijzen over, dat de generaal van Swartzenberg hem de afgestane troepen telkens terug vroeg, en zelfs hulp van wege de bezetting uit Bergen-op-Zoom, daar hij anders voor het behoud der aan hem toevertrouwde linie, posten en magazijn, niet konde instaan. Twee bataillons Bergschotten wilden in de stad niet langer dienen, en werden door den generaal Cronstrom, naar het kamp in den Oudenbosch terug gezonden. Het korps onder den generaal Chanclos, den 30sten Augustus uit de groote armée naar den Oudenbosch zijnde gezonden, om daarmede van buiten het ontzet te ondernemen, zoo konde hetzelfde, gedurende de deliberatien over de uitvoering van dit ontwerp, niet verzwakt worden, dewijl hij daardoor buiten staat zoude gesteld zijn, om hetzelfde ten uitvoer te brengen. De generaal Cronstrom bewijst alzoo, dat het er verre af is, van eenige aanbiedingen wegens versterking te hebben van de hand gewezen; verder, dat eenige regimenten, welke gedurende de verdediging schier geheel vernield waren, met voorkennis van Zijne Doorl. Hoogheid, zijn teruggezonden, dewelke zonder rekrutering, geheel zouden zijn te niet geloopten.

De generaal zegt nog in persoon twee nachten aan het hoofd der troepen, in de linie te zijn tegenwoordig geweest, om eene poging tot ontzet te doen. Het blijkt ook niet, dat de Prins stadhouder en de Hertog van Cumberland het geheel eens waren over de wijze hoedanig iets van buiten te ondernemen. De generaal Burmania schijnt nog het best met het terrein bekend te zijn geweest. Tot het belemmeren en ruïneren der vijandelijke convooijen, werden de ligte troepen van den generaal Baronnay gebezigd, en men heeft zulks ook te water, aan den kant van de Schelde, met ligte schepen trachten te doen. De Auvergne-polder werd getuonderd tot dekking van Tholen (1). — Op het behoud van Steenberg en op de bewegingen van den vijand naar dien kant, heeft men uit de linie gewaakt, en den kommandant van eerstgenoemde plaats versterking gezonden, toen een van zijne voorposten werd aangevallen; ook Prinsland is door de troepen tegen het ophalen van contributiën en plunderingen gedekt.

Art. 7. Dat geen ingenieur of officier van de artillerie, heeft gerapporteerd dat eene bres praktikabel was (2). Bij eene dagorder van den 2den September, is aan een ieder bevolen om allert en vigilant te zijn, alsmede dat er gedurig patrouilles gedaan werden; dat tijdens de verrassing, de bezetting nog uit meer dan negen bataillons bestond, die nog door 1000 man, met 2 of 3 hoofd-officieren en de noodige subalterne officieren uit de linie versterkt waren; dat men alzoo, wanneer de troepen op het aangevallen front, hun pligt gedaan hadden, ook zonder water in de grachten te laten, de niet eens voor stormen praktikabele bressen, poternen en verdere toegangen, gemakkelijk had kunnen bewaken en 's vijands ondernemingen verijdelen; dat de generaal door deszelfs zoon en den generaal-adjutant Nieuwenheym, berigt ontvangende, dat de vijand in de stad was, zich zoo spoedig mogelijk heeft

trachten aan te kleeden en op straat begeven, om zelf present te zijn, en in persoon alles tot een terugwerpen van den vijand, die reeds tot dicht bij zijne woning was doorgedrongen, heeft trachten toe te brengen; dat van zijne 6 adjudanten (welke gedurende het geheele beleg niet uit de kleeren waren geweest), er twee werden doodgeschoten en één zwaar gekwetst, dat hij langzaam vechtende, met de troepen uit de stad is getireerd, en niet dan nadat de vijand hem op een pistoolschot genaderd was; — dat hij, na Steenberg van de noodige bezetting te hebben voorzien, zich met de overige troepen, van daar over het Stouters-gat, met de armée bij den Oudenbosch heeft vereenigd, dat hij aldaar, met voorkennis van Zijne Doorl. Hoogheid, op de aankomst van den veldmaarschalk, grave Bathiany, wegens toenemende indipositie, zijn kommandement heeft overgedragen.

Op het slot van dit artikel zegt de generaal: dit detail, als officier van eer, naar waarheid te hebben gegeven, en daartoe met zijne onderteekening bevestigd. — «Vertrouwende «ondertusschen (zoo zijn zijne eigene woorden) dat ik zelfs, «alleen op deze generale preuven, het gerustelijk zoude mogen laten aan het oordeel van Uw Hoog Edel Gest., of niet «in al mijn doel, wel verre van eenige onachtzaamheid, laf- «hartigheid of onverschilligheid, en veel min van eenige schijn «van kwade wil komt door te stralen, zooveel ijver, attentie «en assiduiteit, als men in sulke facheuse omstandigheden, «van een goed en ervaren generaal zoude kunnen vergen, en «of men in zulke épineuse omstandigheden, vooral van een «man van mijne hooge jaren, verseld van verscheidene lastige «ongemakken, wel meer, ja zelfs wel ook zoo veel, als ik bij «continuatie hebbe gedaan, zoude kunnen of mogen pretende- «ren en verwagten.»

III.

NADER ANTWOORD, door ISAC BARON VAN CRONSTROM, Generaal en Kolonel van een Regiment Infanterie, ten dienste van dezen Staat, en gewezen Chef over al de troupen, steden, forten en plaatsen, van de Schelde af tot aan de Maas; schriftelyk gedaan op de vragen, hem in den Hoogen Extraordinairen Krygsraad der Vereenigde Nederlanden, in de maanden January en February A° 1749, voorgehouden.

Het belangrijkste in deze nadere antwoorden vervat, is reeds in de Memorie II begrepen. Voornamelijk tracht de generaal Cronstrom nogmaals te betoogen uit de kopijen zijner dienstorders, dat zijne commissie als generaal en chef van de Schelde tot aan de Maas, enz., hem van particuliere kommando's van vestingen, forten, enz., uitsloot. Vervolgens bewijst hij: dat er eene reserve in de stad voor de verdediging is geweest, doch dat derzelve plaatsing, sterkte en aanwending, een gouverneur aangaat; dat ook de uitspringende gedeelten des bedekten wegs tamelijk wel bezet waren, gelijk mede de lunetten, hetgeen ook blijkt, naardien de vijand altoos met sapperen heeft trachten voorwaarts te komen, en als hij eenen formelen storm op de contrescarp wilde wagen, heeft het hem veel volks gekost, zonder veel uit te rigten; — dat hij in elf dagen niet verder heeft kunnen avanceren, dan tot onder het bereik van de handgranaten, zijnde uit zijne naaste parallele, maar den afstand van omtrent 25 roeden; — dat hij op de bastions Coehoorn en Pucelle, nog een tweede retranchement heeft bevolen, vreezende dat het eerste van weinig kracht ware, en dat het de genie aangaat te betoogen, hoeverre deze retranchementen hecht of naar de kunst waren; — dat, aangezien de bressen nog niet praktikabel geschoten waren, de steeds afrollende grond, het aanhouden der brandstoffen en het beleggen met (op een bepaald tijdstip te ontsteken) bommen niet konde plaats hebben; — dat volgens een rapport der ingenieurs, de keel van het ravelijn Dedem, de caponière en traversen, dermate gefraiseerd en met troepen bezet waren, dat wanneer

(1) Tijdens de belegering van 1747, was de dijk van Tholen, tot aan de vestingwerken, nog niet aanwezig.

(2) Uit het verhaal der verrassing blijkt het echter wel degelijk, dat de Franschen ook de bressen zijn opgeklimmen; maar men neme hierbij in aanmerking, dat de Franschen bij de verrassing alles op hun gemak gedaan hebben, als uit de werken geen tegenstand vindende, dat zij dus waarschijnlijk de steilten van eenige bressen nog hebben kunnen afgraven, hetwelk bij eenen wezenlijken storm en al vechtende, moeijelijk zoude zijn geweest; waarom het dan ook zeer wel mogelijk is, dat de bressen door de ingenieurs, bij eene goede verdediging, onbeklimbaar werden geschat.

deze laatsten hunnen plicht gedaan hadden, de surprise niet mogelijk ware geweest.

De generaal toont verder nog aan, dat er aanvankelijk gebrek aan artilleristen, mineurs en arbeiders heeft bestaan, en dat men daardoor in den beginne den vijand het avanceren niet genoeg heeft kunnen beletten of afbreuk doen.

Eindelijk geeft de generaal *Cronstrom* niet onduidelijk te kennen, dat er wellicht eenige speculatiën met zijne verdediging bedoeld worden, daar hij het onnoodig acht zich te verdedigen, en al het medegedeelde minder tot zijne verdediging, als bij wijze van een relaas aanbiedt, gevende ten slotte te kennen: «Hoe sensibel het moet wezen aan een officier van eer, in zijne grijze ouderdom, na eene soo langdurige en getrouwe dienst, voor de geheele wereld te zijn verdagt gemaakt wegens zijne conduites, in een' post en omstandigheid, daar niemand zoude hebben kunnen te werk gaan met een cordater resolutie, om alle zijne vermogens en goed en bloed, sonder aansien van eenigerly gevaren of moeilijkheden, tot dienste en nutte van den Lande op te offeren, en waarin een ander wel gelukkiger, doch geenzins ijveriger, werkzamer, standvastiger en onverschrokkenlijker had kunnen zijn; en dat Uw Hoog Edel Gest. alsnu klaarlijk gezien hebbende, dat hij geen de minste reproches, en veel minder, met respect gezegd, eene zoo eclatante prostitutie heeft gemeriteerd, en het tot eer der justitie volstrekt noodzakelijk geoordeeld wordt, dat hij voor de geheele wereld op eene significante en satisfactoire wijze, in zijne eer en versproken reputatie worde bevestigd, ten einde alzoo te doen cesseren en vervallen alle hatelijke préjugés, die men achter zijn rug, het gemeen heeft trachten in te boezemen, en ook bij vele heeft weten in te prenten, en waaraan hij zich te voren, vertrouwend op zijn zuiver gewis, niet veel heeft laten gelegen liggen, doch die hem thans niet meer onverschillig kunnen zijn, enz.

's Gravenhage,
den 3^{den} Maart 1749.

(was get.) I. CRONSTROM.

OFFICIEELE BERIGTEN.

Bij Zijner Majesteits Besluit van den 6 Julij 1839, n°. 43, is aan Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins van Oranje, Veldmaarschalk en opperkommandant van Hoogstdezelfs krijgsmagt, te rekenen met den 15 Julij 1839, ogedragen de opperdirectie van het Departement van Oorlog, voorloopig op denzelfden voet, op welke dezelve bij Besluit van den 23 December 1829, n°. 83, ten aanzien van den Admiraal en Kolonel-Generaal bepaald en bij Besluit van den 27 Februarij 1830, n°. 116, nader geregeld is, onder verdere bepaling, dat de Algemeene Directie der Genie, mede van den 15 Julij gebragt wordt onder het onmiddellijk toezigt van den Prins Veldmaarschalk en Opperkommandant over de krijgsmagt. — Terwijl het Zijne Majesteit bij een ander Besluit van dezelve dagteekening, n°. 41, behaagd heeft, Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden, Admiraal van de vloot en Kolonel-Generaal der verschillende wapenen van de Landmagt, met den 15 Julij 1839, een eervol ontslag te verlenen uit de betrekking van Kolonel-Generaal der verschillende wapenen van de Landmagt, alsmede van de Opperdirectie van het Departement van Oorlog en van het toezigt van de Algemeene Directie der Genie, waarmede Z. K. H. was belast, onder dankzegging voor de vele en gewichtige diensten in die betrekkingen bewezen; met bepaling dat Z. K. H. Prins Frederik, ten gevolge van Hoogstdezelfs te kennen gegeven wensch, op hetzelfde tijdstip, benoemd wordt tot Generaal der Artillerie en Grootmeester van dat wapen; zullende het Departement van den Grootmeester der Artillerie onder Zijne leiding, en voorloopig in dezelfde verhouding, tot het Departement van Oorlog blijven.

Als een gevolg van dit besluit, zijn de volgende dagorders aan het leger bekend gemaakt:

Algemeene Order voor het Leger.

Zijne Majesteit de Koning heeft bij Besluit van den 6den dezer, n°. 43, goedgevonden, om, aangezien de omstandigheden zulks thans toelaten, het opperkommando over de krijgsmagt te verbinden met de opperdirectie van het departement van oorlog, en aan mij deze dubbele betrekking op te dragen.

Reeds lang heb ik met genoegen aan het hoofd van het leger te velde gestaan, en mij mogen overtuigen van den goeden geest en de liefde voor Koning en Vaderland, die hetzelfde in het geheel en ieder in het bijzonder bezield; ik neem als zoodaenig thans hartelijk afscheid van dit leger, maar het strekt mij tot een streelend genoegen niet alleen in gelijke betrekking tot hetzelfde te verblijven, maar nog door het mij thans opgedragen toezigt ook tot alle andere gedeelten der krijgsmagt in meer bijzondere en naauwere aanraking te komen, en zoo doende voor allen mij te kunnen beijveren, en van hunne goede gezindheid, hun pogen en streven en hunne verdiensten, steeds de tolk bij Zijne Majesteit te kunnen zijn.

Ik reken dan op aller medewerking, om ons bij Koning en Vaderland verdienstelijk te maken.

De Veldmaarschalk,
(Get.) WILLEM, Prins van Oranje.

Algemeene Order voor het Leger.

Bij Besluit des Konings van den 6 Julij 1839, W. 43, wordt met den 15 dezer Z. K. H. de Prins van Oranje, Veldmaarschalk en Opperkommandant van het leger, met de opperdirectie belast van het Departement van Oorlog, mitsgaders met het onmiddellijk toezigt over de Algemeene Directie der Genie, gelijk dezelve tot dus verre aan mij, als Kolonel-Generaal der verschillende wapenen van de Landmagt, waaren opgedragen, en bij Besluit van dienzelfden dag, n°. 43, is aan mij een eervol ontslag uit laatstgemelde betrekking verleend, zoowel als van bovenvermelde opperdirectie en onmiddellijk toezigt, terwijl het Z. M. bij laatstgenoemd Besluit goedgevond behaagd heeft, mij tevens wederom te benoemen tot Generaal der Artillerie en Grootmeester van dat wapen.

Deze schikkingen des Konings ter kennis van het leger brengende, reken ik het mij tot een aangename plicht, aan hetzelfde mijnen dank te betuigen voor het vertrouwen en de welwillende medewerking welke ik bij hetzelfde heb ondervonden in de betrekkingen, in welke ik de eer heb gehad tot hetzelfde te staan, aanvankelijk sedert 1 Junij 1826, als Commissaris-Generaal van Oorlog, en sedert vervolgens van 1 Januarij 1830, als Kolonel-Generaal der verschillende wapenen der Landmagt. Met genoegen zie ik terug op hetgeen reeds in dat tijdvak, hoe moeilijk de tijden, en hoe bezwarende de omstandigheden ook geweest mogen zijn, door en bij de landmagt, verrigt is, en ik verheug er mij in, dat ik mij bij de krijgsmagt, tot welke ik hier spreek, niet heb teleurgesteld gevonden in de verwachting, die ik koesterde, en die ik bij legerorde van 1 Julij 1826, te kennen gaf.

Dat thans in het nieuwe tijdperk, in hetwelk wij intreden, ook een ieder, bij voortdurende en vernieuwing, weér alle krachten zal inspannen, om ter dienste van Koning en Vaderland werkzaam te wezen, daarvan houde ik mij overtuigd, en hoewel ik zelf nu daartoe in eene andere betrekking, slechts voor een gedeelte mede werkzaam zal wezen, zal ik mij steeds gelukkig gevoelen, wanneer ik in het algemeen de bewijzen en vruchten daarvan zal zien. Ongetwijfeld zal het voor ons allen tot nieuwe aanmoediging en voldoening strekken, om onder de hoogere leiding te staan van Z. K. H. den Prins van Oranje, die tweemaal het leger ter overwinning heeft aangevoerd, en wiens belangstelling in al hetgeen wat Nederland en deszelfs verdedigers betreft, zoo krachtadig gebleken zijn.

's Gravenhage 12 Julij 1839.

De Admiraal der Vloot en Kolonel-Generaal van al de Wapenen der Landmagt,
(Get.) FREDERIK.

Circulaire aan de Artillerie-korpsen.

Bij het weder aanvaarden der betrekking van Grootmeester der Artillerie, welke Zijne Majesteit bij Hoogstdezelfs besluit van den 6 Julij 1839, n°. 43, in overeenstemming met mijnen wensch, mij wel heeft gelieven op te dragen, kan ik niet nalaten, aan het gansche korps artillerie te kennen te geven, hoe gelukkig ik mij acht, mij weder aan deszelfs hoofd geplaatst te zien, en weder in zoodanige verhouding tot hetzelfde te komen, als die, waarin ik vroeger — dank zij den uitmunten den geest en onvermoeiden ijver, welke hetzelfde steeds bezield — zoo veel genoegen ondervonden heb.

Mogt iets mijne oude gevoelens voor het korpsnog hebben kunnen doen rijzen, zoo is het de loffelijke wijze, waarop door hetzelfde, in deze laatste negen jaren, aan deszelfs plichten is voldaan geworden, zoowel bij het leger te velde, als in de vestingen in staat van verdediging gebragt, en in die plaatsen, waar werkzaamheden, in verband met 's Rijks verdediging volbragt werden, en nog meer in het bijzonder het eervolle gedrag in onderscheidene gevechten en bij de verdediging van de citadel van Antwerpen, aan den dag gelegd.

Door de ondervinding verrijkt, zal gewis ook een ieder, in de omstandigheden, waarin Nederland zich thans geplaatst vindt, bij het wapen der artillerie, bij voortdurende met denzelfden ijver en geestdrift, alle krachten inspannen, om in den hem aangewezen werkring, tot de eer en het belang van Koning en Vaderland werkzaam te zijn.

's Gravenhage 19 Julij 1839.

De Generaal en Grootmeester der Artillerie,
FREDERIK.

BIJLAGE I,

BEHOORENDE BIJ DEN MILITAIREN SPECTATOR, 8te DEEL, N°. 1.

(Maand Julij, 1839.)

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN

EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Tot opperbevelhebber der vesting Breda: de gen.-maj. A. Schuurman, opperbev. der troepen in Zeeland. Tot prov. komm. van Vriesland: de gen.-maj. F. Knotzer. Tot prov. komm. van Groningen en Drenthe: de gen.-maj. T. A. Guicherit, opperbev. der vesting Gorinchem. Tot prov. komm. van Overijssel: de gen.-maj. J. van Duynen, komm. de 1ste brig. van de 2de div. inf. Tot komm. van de 1ste brig. van de 2de div. inf.: de gen.-maj. H. Baron van Heerdt tot Eversberg. Tot komm. van het 2de bat. der 14de afd. inf.: de maj. J. F. Dith, van de 17de afd. inf. Tot luit.-kol. en plaats. komm. van de 2de kl. te Venlo: de maj. F. A. W. Herkenrath, van de 10de afd. inf. Tot plaats. komm. van de 5de kl. te Grave: de maj. op non-activiteit L. Beukman. Tot plaats. komm. van de 5de kl. te Naarden: de maj. J. Stok, van de 3de afd. inf. en komm. van het 1ste bat. de 5de afd. Z. H. schutt., uit welke laatstgemelde betrekking hij tevens eervol is ontslagen. Tot plaats. komm. van 5de kl. te Delfzijl: de luit.-kol. E. de Charon de St. Germain, van het algem. depôt der landm. n°. 55. Tot plaats. komm. van de 5de kl. te Deventer: de maj. G. J. Corbelijn, van de 14de afd. inf. Tot komm. van de 1ste div. van het alg. depôt der landm. n°. 55: de maj. J. L. Barre, van de 18de afd. inf. Tot plaats.-maj. van de 1ste kl. te Woudrichem: de maj. D. T. van Langen, tijd. komm. van Loevestein. Tot plaats.-maj. van de 1ste kl. te Crevecoeur: de kap.-plaats.-maj. van de 1ste kl. P. C. Mourentz, thans Etape-komm. te Dordrecht. Tot plaats.-maj. der 1ste kl. te Venlo: de kap. op non-activiteit D. H. Laasman. Tot maj. à la suite: de kap. B. J. Verstege, van de 7de afd. afd. inf., werkzaam bij het Dep. van Oorlog, als een bewijs van Zijner Majesteits bijzondere tevredenheid met de ijverige en goede diensten, door hem, gedurende vele jaren, bij gemeld Departement bewezen, met bepaling dat hij in zijnen nieuwen rang, slechts het tractement van kapitein der infanterie zal genieten, en met dien uitdrukkelijken verstande, dat zijne ancieniteit als majoor, nooit ten nadeele zal strekken van de kapiteins van het wapen, welke nog voor hem op de algemeene ranglijst voorkomen Tot offic. van gez. van de 3de kl., voor de vereenigde militaire en maritieme geneesk. dienst in Oost-Indie: de heeren M. O. Robinow, H. Bloch en H. M. Baumann, doctoren in de geneesk. en heelkunde. Tot offic. van gez. van de 3de kl. voor de mil. geneesk. dienst in West-Indie: de burgerlijke geneeskunst-oefenaren A. A. Schippersen A. J. E. Enzensberger. Tot apoth.

van de 3de kl. voor de milit. geneesk. dienst in West-Indie: de tijd. apoth. van de 3de kl. F. C. van Norden, van 's Rijks mag. van geneesmiddelen. Tot komm. van het 1ste bat. veld-art.: de kol. H. M. Steenberghe, van den staf der art. en komm. der oningedeelde batterijen van het leger te velde. Tot waarnemend plaats.-maj. in de Bourtange: de 1ste luit. kwartierm. J. H. R. van Stuwe, van de 9de afd. inf.

Verplaatsingen.

Met het toezigt te belasten over de administratie van 's Rijks hospitaal en de garn.-bakkerij te Utrecht: den onder-intendant der 1ste klasse G. Falck, thans belast met de administratieve dienst bij de 2de div. inf. Met de administratieve dienst in de vesting Grave te belasten: den onder-intendant der 2de kl. R. J. G. B^{on} van der Capellen, thans belast met de administratieve dienst bij de 2de brig. kav. Bij den intendant in het 2de groot militair commando: den adjunct-intendant M. de Ras, thans fungerend onder-intendant bij de 1ste brig. kav. Met de administratieve dienst in de vesting Gorinchem te belasten: den onder-intendant der 2de kl. Jonkh. B. W. Everts, thans belast met de administratieve dienst in de vesting Grave. Met de administratieve dienst in de vesting 's Bosch te belasten: den onder-intendant der 2de kl. J. J. B. Kesman, thans belast met de administratie in de vesting Gorinchem. Bij den intendant in het 1ste groot mil. comm.: den adj.-intendant E. A. Bon Dibbets, toegevoegd geweest aan den intendant in het 2de groot mil. comm. en thans tijdelijk belast met de administratieve dienst in de vesting 's Bosch. Bij den intendant belast met de administratieve dienst in de vesting Maastricht en in het Limburgsche: den adj.-intendant Rijgerbos Ouwens, thans werkzaam bij den intendant in het 2de groot mil. comm. Bij de 8ste afd. inf., bij het res.-bat.: de kap. J. Salverda, van het depôt der afd.; bij het depôt: de kap. B. A. van Boelens, van het 4de bat. der afd. Bij 's Rijks mag. van geneesm.: de tijd. apoth. van de 3de kl. R. Lammers van Bueren, van het garn. te Harderwijk. Bij het garn. te Harderwijk: de tijd. apoth. van de 5de kl. D. G. Mounier, van de gesupprimeerde ziekenzaal te Eindhoven. Bij de 18de afd. inf: de 1ste luit. jonkh. J. A. H. de Lannoy, van de 3de afd. inf. Bij het bat. art.-transportt.: de 2de kap. W. van der Linden, van het bat. transportt. A la suite bij het reg. huss. n°. 6: de 1ste luit.-adj. J. F. Thirion, van het bat. transportt. A la suite bij het bat. transportt.: de 2de luit. F. de Haan, van het bat. transportt. Bij de O. I. troepen: de 2de luit. W. von Geusau, van de 12de afd. inf. De 2de luit. J. M. de Brauw, van de 3de afd. inf. De 2de luit. S. Tieri, van de 14de afd. inf. Bij de 15de afd. inf., bij het 3de bat.: de 2de luit. A. A. des Tombe, van het depôt der afd. Bij de 10de afd.

inf., bij de veld-bat.: de 1ste luit. Vaillant, van het res.-bat. der 10de afd. inf. De 1ste luit.-ingenieur H. L. van Hooff, van 's Hage naar Zutphen.

Eervol ontslagen.

De vice adm. Gobijs, uit de betrekking van opperb. der vesting Vlissingen. De gener. der inf. Bon Chassé, als opperb. der vesting Breda. De luit.-gener. Howen, als opperb. der vesting Nijmegen. De gener.-maj. B^{on} van Sijzama, als prov. komm. van Vriesland. De gener.-maj. Everts, als prov. komm. van Groningen en Drenthe. De gener.-maj. de Roye van Wichem, als prov. komm. van Overijssel. De kol. Lambert, van de 17de afd. inf., uit de betrekking van komm. in het 4de district van Zeeland. De gener.-maj. Tellingen, als plaats. komm. te Deventer. De luit.-kol. van Groin, als plaats. komm. te Grave. De luit.-kol. Brade, als plaats. komm. te Naarden. De maj. van Hoogenhuysen, als plaats. komm. te Delfzijl. De maj. Moltzer, als plaats. maj. van de 1ste kl. te Delfzijl. De maj. Palsgraaf, als plaats. maj. der 1ste kl. te Deventer. De kol. Leicher van de 14de afd. inf. kommand. de 2de afd. mob. Overijss. schutt. De luit.-kol. Weyland, van de 9de afd. inf. kommand. het. bat. mob. Drentsche schutt. De maj. Meyer, van de 7de afd. inf. en kommand. de 2de afd. mob. N. H. schutt. De maj. Thiel, van de 18de afd. inf. en kommand. het 2de bat. der 2de afd. mob. Z. H. schutt. De 1ste luit. op non-activiteit E. B. Sutherland; de 1ste luit. S. K. Hein, van het 6de bat. art. nat. mil.; de kol. van den gen. staf C. Nepveu, uit de betrekking van chef van den staf bij het leger te velde; de gen.-maj. van Hooff, uit de betrekking als belast met het opperbeleid over de genie te velde, den gen.-maj. F. C. List, uit de betrekking als belast met de hoogere leiding der art. te velde; de kol. P. R. Falter, van het korps rijd. art., van het bevel over de art. te velde; de 2de luit. hon. Mr D. R. P. B^{on} van Tuyl van Serooskerken, toegevoegd aan Z. K. H. den adm. en kol.-gen.; de kap. hon. J. Mock, van den gen. staf; de 2de luit. hon. Mr C. T. J. Bon de Constant Rebecque, van den gen. staf; de 2de luit. hon. R. A. Gevers, van den staf der 1ste div. inf.; de 2de luit. hon. J. F. van Oordt, van de komp. flank. der Gron. hooge school; de maj. hon. E. W. van Dam van Isselt, kommand. de vrijw. jagers van van Dam; de 2de luit. hon. P. C. Sourij, van de vrijw. jagers van van Dam; de maj. hon. H. Rookmaker, kommand. de N. H. jagers; de kap. hon. H. A. Gobijs en Mr L. W. Dismont, beide van de komp. kon. jagers; de luit.-kol. hon. von Geusau, kommand. van de N. B. jagers; de 2de luit. hon. E. Risseeuw, van de vrijw. jagers te paard van Zeeland; de 2de luit. hon. Jonkh. Mr W. T. Gevers Deynoot, van het 1ste bat. jagers; de 2de luit. hon. R. C. B^{on} d'Ablaing van Giesenburg, van het 1ste bat. jagers; de 1ste luit. hon. M. J. Q. Alting Siberg, van het reg. lanc.; de 2de kap. M. A. van Heusden, van den staf der art.; de maj. tit. G. J. Pape, uit de betr. van wagenm. bij het hoofdk. van het leger te velde; de gew. ritm. L. J. Boucquaert, uit de betr. van wagenm. bij de 2de div. inf.; de 2de luit. C. Mollock, uit de betr. van wagenm. bij de res. div. inf.; de gep. 1ste luit. M. van Bremen, als wagenm. bij de 5de div. inf.; de gep. 1ste luit. A. van Haarlem. uit de betr. als wagenm. bij de 1ste div. inf.; de intendant der 2de kl. G. A. van Haefsten, als belast met de administrative dienst bij het hoofdk. van het leger te velde; de intendant der

2de klasse J. van Oosterhout, als belast met de administrative dienst bij de 5de div. inf. van het leger te velde; de onderintendant der 1ste klasse S. F. Mulder, als belast met de administrative dienst bij de 5de div. inf. van het leger te velde.

Non-activiteits-tractement verleend in afwachting der nader te kunnen opzigte te nemen beschikkingen, aan:

Den luit.-kol. van Buseck, van de 2de afd. inf. en komm. van de 1ste afd. N. B. schutt.; den luit.-kol. de Helbig, van de 12de afd. inf. en komm. van het 5de bat. der afd. Zeeuwsche schutt.; den luit.-kol. jonkh. van der Bruggen van Croy, van de 5de afd. inf. en komm. van het 5de bat. der 1ste afd. mob. Geldersche schutt.; den maj. von Jeetze, van de 2de afd. inf. komm. van het 1ste bat. der 1ste afd. Geldersche schutt.; den maj. Thion, van de 10de afd. inf. en komm. van het 1ste bat. van de 5de afd. mob. N. H. schutt.; de maj. Roest, van de 10de afd. inf. en komm. van het 1ste bat. van de 2de afd. Z. H. schutt.; den maj. Lich, van de 17de afd. inf. en komm. van het 1ste bat. van de 2de afd. Vriesche schutt.; den luit.-kol. Roest, van de 18de afd. inf.; den maj. Krafft, van de 15de afd. inf.; den maj. Wolweber, van de 12de afd. inf. en den maj. Schmitz, van de 14de afd. inf.

Tydelyk non-activiteits-tractement verleend aan:

Den kol. A. F. Trip, kommand. het 1ste bat. veld-art.; den maj. J. J. Majoie, komm. van het bat. transp.-trein; den 2den kap. A. L. B. W. van Oyen; den 1sten luit. H. B. Graswinkel, beide van het bat. transp.-trein; den 1sten kap. C. E. van de Wall, van het 1ste bat. veld-art.; den 1sten luit. J. Peperkamp, van de 10de afd. inf.

Non-activiteits-tractement toegekend aan:

Den kol. Kroo, van de 14de afd. inf.; den maj. A. Keer, van de 9de afd. inf.; den 1sten luit.-adj. L. van Bronkhorst, van de afd. gren.; den intendant der 1ste klasse J. W. A. van den Bergh (belast met de administrative dienst bij het leger te velde); den luit.-kol. J. Hoyel, komm. van het hoofdk. bij het leger te velde; den 2den luit. J. van der Woert, van het bat. transp.-trein.

Gepensioneerd.

De luit.-gen. Howen; de gen.-maj. B^{on} van Sytzema; de gen.-maj. Everts; de gen.-maj. de Roye van Wichem; de gen.-maj. Tellegen; de luit.-kol. van Groin; de luit.-kol. Brade; de maj. van Hoogenhuysen; de maj. Moltzer; de maj. Palsgraaf; de kol. Isler, de kol. Leicher; de luit.-kol. Weyland; de maj. Meijer; de maj. Thiel; de intend. der 2de kl. W. van Wijck, belast met de dienst in de provincien Noord-Brabant en Zeeland; de luit.-kol. W. van den Boom, van de 5de afd. inf.; de maj. J. J. Henny, van den staf der artillerie, onder toekenning van den rang van luit.-kolonel.

Uit de dienst ontslagen.

De 2de luit. F. J. Noorman, van de 7de afd. inf.

Overleden.

De 1ste luit. Toewater, van de 12de afd. inf.; de 1ste luit.-kwartierm. J. Kromzigt; de maj. W. C. J. Greenleaf, van de 8ste afd. inf. en adj. bij den opperb. der vesting Maastricht; de 2de luit. op non-activiteit C. A. Onger.